

# Jasna Jeličić-Radonić - Darko Pereža

## Topografija antičke Salone (II)

### Istraživači Salone u XIX. stoljeću

Jasna Jeličić-Radonić  
HR, 21000 Split  
Filozofski fakultet  
Odsjek za povijest  
umjetnosti  
Sinjska 2

Darko Pereža  
HR, 21210 Solin  
Jajići 7 A

Početak XIX. stoljeća započinju prva organizirana istraživanja Salone i osniva se Arheološki muzej u Splitu. Prvim zakonima o zaštiti spomenika uspostavljaju se temelji arheološke znanosti. U skladu s metodama tadašnjega vremena prvi su salonitanski istraživači u potpunosti otkrili perimetar gradskih zidina, spoznali veličinu i povijesni okvir grada. Provedenim istraživanjima otkrivene su velebne antičke građevine, mramorne skulpture i natpisi pa je izrada baze podataka o tada poznatim salonitanskim spomenicima nezaobilazna za poznavanje povijesno-topografske slike glavnoga grada rimske provincije Dalmacije.

Ključne riječi: Salona, istraživači XIX. stoljeća, I. Luka Garagnin, C. Lanza, F. Carrara, F. Lanza, M. Glavinić, don F. Bulić

UDK: 902.2(497.5 Solin)

Pregledni članak  
Primljeno: 27. lipnja 2010.

Ruševine Salone odavno su privlačine pažnju humanista, putopisaca i ljubitelja starina. Usputne bilješke o obilascima još vidljivih salonitanskih spomenika ili o onim skupljenim u pojedinim privatnim zbirka, često raznesenim tijekom vremena, svjedoče o izuzetnom značaju toga antičkog velegrada. Prva organizirana istraživanja započinju osnivanjem Kabineta za Dalmaciju pri Carskom muzeju u Beču, gdje se, kao i u drugim europskim prijestolnicama, nastoji prikupiti reprezentativne antičke umjetnine. Pokrajinska vlada za Dalmaciju i Albaniju imenovala je Ivana Luku Garagnina generalnim nadzornikom za sve antičke spomenike i umjetničke predmete. Garagninova iskopavanja, započeta 1805. u Saloni u Grudinama, potom nastavljena na amfiteatru, jedna su od prvih u Europi i istovremena su onima u Rimu, Akvileji i drugim važnim antičkim gradovima. Crteži tada otkrivenih salonitanskih spomenika i natpisa ponuđeni su na izbor Carskom muzeju u Beču. Prikupljanje spomenika provodi se i otkupljivanjem ili poklanjanjem umjetnina iz privatnih zbirki. Premda je u fokusu Carskoga muzeja stvaranje zbirki antičkih umjetnina, i s tom svrhom su uspostavljeni prvi nadzori nad rimskih ruševinama i stihijskim raznošenjem spomenika, već prvi istraživači poput Garagnina nastoje upoznati salonitanske spomenike i sačuvati ih od uništavanja. Također su svjesni važnosti pristupa samim

istraživanjima te Garagnin predlaže da se dovede stručnjaka iz Rima koji bi provizorno predavao arheologiju i povijest umjetnosti i na taj način stručno brinuo o iskopinama. Veći zamah nastaje nakon posjeta cara Franje I. Saloni i tom prigodom insceniranom otkriću reljefa s prikazima Heraklovih podviga u špilji, danas unutar crkve sv. Kaja. Ne samo da je napravljen gipsani odljev za Carski muzej u Beču, nego je to pravi poticaj da se osnuje državni arheološki muzej u Splitu i započne s planiranim istraživanjima Salone.

U skladu s duhom vremena prvenstveno se težilo pronalasku spomenika: reprezentativniji su trebali biti namijenjeni Carskom muzeju, a ostali lokalnim zbirka. Stoga je prvi ravnatelj Muzeja Carlo Lanza iskopavao uglavnom zapadnu nekropolu, gdje su se očekivali brojni nalazi. Najranijem dijelu te nekropole pripadao je monumentalni mauzolej Lollia s mnogim kipovima ugledne rimske obitelji i arhitektonskim ukrasima same građevine poput dijelova kasetiranoga stropa, reljefnih frizova i kapitela. U neposrednoj blizini mauzoleja uočen je početak kiklopskoga zida, tzv. murazza koji je pratio cestu, tj. glavnu ulicu *Via principalis* izvan zapadnoga proširenja grada, i dalje prema zapadu sve do mjesta Blandišta (u Kaštel Sućurcu). U središtu grada tada su iskopane luksuzno uređene terme s mozaičnim podovima i mramornim

oplatama na zidovima, a tamo je pronađen i Apolonov torzo. Nažalost, otkriveni dio arhitekture, kako je konstatao Vicko Andrić prilikom izrade dokumentacije, prilično je devastiran nestručnim iskopavanjima. Prvi snimak cijeloga područja Salone s vidljivim segmentima gradskih zidina, amfiteatra, teatra i termalne građevine u blizini teatra izradio je Vicko Andrić godine 1821. On je još za vrijeme studiranja na uglednoj Umjetničkoj akademiji u Rimu sudjelovao u istraživanju foruma, te je izabran za vodstvo caru Franji I. po Solinu i Splitu, a potom imenovan tehničkim direktorom iskopavanja u Saloni. Tada se podiže i prva muzejska zgrada uz istočne bedeme Dioklecijanove palače. Poslije toga muzejske zbirke često sele po raznim prostorima u gradu, da bi 1832. bile smještene unutar Palače, u prizemlju zgrade današnje Galerije Vidović.

Za vrijeme ravnatelja Josipa Čobarnića istaknut je primjer primjene zakona o zaštiti spomenika. Naime, mramorni kip Venere, slučajno pronađen godine 1835. u solinskim ruševinama, bio je privatno otkupljen, a sudskom je presudom nabavljen za Muzej. Sredinom XIX. stoljeća Francesco Carrara postavio je temelje arheološkim istraživanjima Salone. Započeo je otkrivanjem gradskih zidina čiji su segmenti samo djelomično bili vidljivi na terenu i ucrtani na do tada poznatim planovima grada. Na svjetlo dana u potpunosti je iznio sjevernu i zapadnu stranu bedema. Na jugu se bedem dijelom gubio pod morem, a dijelom prelazio preko močvara završavajući jugoistočnim kutom u rijeci. Nad istočnom dijelom bedema pružala se carska cesta te je samo sondažnim istraživanjima utvrdio glavni pravac. Na sjeveroistočnom uglu grada ostaci zidina dosežali su visinu preko 9 m, što je jedinstveno sačuvano, a nedavnim konzervatorskim zahvatima dijelom prezentirano i vidljivo danas. Na osnovu otkrivenih nalaza Carrara je dao izraditi plan koji je još uvijek polazište za poznavanje izgleda i veličine Salone, najvećega grada na istočnoj jadranskoj obali, za koji se često navodi citat Konstantina Porfirogeneta da je kao pola Konstantinopola.

Istovremeno se posvetio ispitivanju unutrašnjosti grada. Osim sklopa krstionice otkrio je mnoge važne građevine. Neke od njih će se kasnije neke u potpunosti iskopavati (teatar i amfiteatar), a neke će ostati samo dijelom poznate (sedam lukova u središtu južnoga dijela grada, termalna [?] građevina zapadno od *Porta Caesarea*, *Porta Andetria* s glavnom gradskom ulicom). Nastavljena su i istraživanja zapadne nekropole, osobito kiklopskih zidina, tzv. murazza, koje su odvajale pojedine grobne parcele uzduž ceste prema Trogiru. U skladu s tada poznatim metodama primijenjenim na drugim arheološkim lokali-

tetima austrijske države i konzultacijama sa stručnjacima te osobnim kontaktima na bečkom dvoru Carrara je znatno pridonio istraživanjima Salone.

Malo je poznato da je don Šime Ljubić neko vrijeme bio ravnatelj Arheološkoga muzeja u Splitu jer je, dok je nominalno bio na toj dužnosti, uglavnom boravio i radio u Veneciji i drugdje. U tom razdoblju nije bilo važnijih iskoraka u arheološkim i muzejskim djelatnostima, ali on je neosporno zaslužan za otkup privatne zbirke pokojnoga starinara Vicka Solitra. Zbirka mramornih spomenika iskopanih u Solinu, među kojima se ističe poznati portret carice Plautile (?), nazvan Solinjanka, otkupljen je za Arheološki muzej u Zagrebu gdje je tada don Šime Ljubić bio ravnatelj.

Zatim je na čelu splitskoga Arheološkog muzeja bio Francesco Lanza. Iz tog vremena poznata su istraživanja manjega obima, poput otkrića 16 sarkofaga blizu potoka Kapljuča, ali se Lanza više posvetio muzejskoj biblioteci i nabavi knjiga. Posebno su dragocjeni podaci što ih je skupo iz službenih izvještaja prvih salonitanskih istraživanja svoga oca Carla Lanze i na više ih mjesta objavio. Njegov nasljednik Mihovil Glavinić nastavlja iskopavanja na Manastirinama što je zabilježeno na crtežu francuskoga publicista Yriarta iz godine 1876. Kratak opis iskopavanja objavljen je u upravo pokrenutom muzejskom časopisu *Bullettino di archeologia e storia dalmata*. To je značilo prekretnicu u objavljivanju arheoloških istraživanja Salone. U muzejskom časopisu će se od 1878. donositi svi relevantni podaci i brojne studije posvećene salonitanskim spomenicima iz pera samih istraživača ili raznih stručnjaka, a to je neosporno pridonosilo upoznavanju glavnoga antičkog grada na istočnoj jadranskoj obali. Slijedom tih prvih arheoloških pothvata krenuo je i don Frane Bulić. Tijekom studija klasične arheologije u Beču upoznaje se s tzv. filološkom arheologijom temeljenom na literarnim izvorima. Osim kabinetskih proučavanja antičkih pisaca i grčko-rimskih umjetnina prikupljenih u različitim zbirkama, klasična je arheologija bila usmjerena i na terenska istraživanja antičkih gradova što je predstavljalo temelj za poznavanje povijesti i povijesti umjetnosti antičkoga razdoblja. U to vrijeme otkrivaju se Mikena, Delfi, Pergamon i drugi poznati grčki gradovi, a nastavljaju se istraživanja rimskoga foruma i Pompeja. Prilikom posjeta Rimu don Frane Bulić otkriva ranokršćansku arheologiju i otada se potpuno posvećuje istraživanjima ranokršćanskih lokaliteta u Saloni. Na rezultatima iskopavanja episkopalnoga kompleksa, cemeterijalnih bazilika na Manastirinama, Marusincu i Kapljuču temelje se njegove hagiografske

studije i kronotaksa solinskih biskupa. Zahvaljujući bečkom studiju klasične filologije don Frane Bulić je s najvećom pažnjom proučavao salonitanske natpise, a nakon pronalaska natpisa kneza Trpimira i epitafa kraljice Jelene upotpunio je genealogiju hrvatskih vladara.

Neprekinuti slijed liječnika, gimnazijskih profesora, svećenika i pravnika na čelu Arheološkoga muzeja u Splitu tijekom XIX. stoljeća otkriva trnoviti put arheoloških istraživanja Salone. Usamljeni istraživači u institucijama bez osnovnih radnih uvjeta i neophodnoga kadra, osobito osposobljenih dokumentarista, uspostavili su temelje arheološke znanosti kroz prve zakone o zaštiti spomenika i hrabro se prihvatili istraživanja antičkoga grada, jednoga od najsloženijih arheoloških zadataka. U skladu s mogućnostima i metodama tadašnjega vremena uspjeli su u potpunosti otkriti perimetar gradskih zidina, spoznati veličinu i povijesni okvir grada. Urbano tkivo Salone, kao i svakoga većeg antičkog grada, osobito središta rimskih provincija, teško da su mogli biti integralno iskopani. Stoga su se istraživači u XIX. stoljeću usmjerili prema pojedinačnim spomenicima poput teatra ili amfiteatra započevši istraživanja razotkrivanjem njihovih obrisa i dostupnih segmenata te na pojedina gradska područja poput episkopalnoga kompleksa ili cemeterijalnih bazilika izvan grada. Nemale poteškoće pratile su te prve arheološke korake; primjerice, bezbrojna preseljenja spomenika u različite muzejske prostore bila su pogubna ponajprije zbog nestanka dragocjenih podataka o okolnostima njihova nalaza, a prikupljene knjige su često bile ugrožene vlagom u neadekvatnim radnim prostorima. Međutim, učestalo birokratsko nerazumijevanje lokalno zatvorene sredine nije umanjivalo entuzijazam prvih salonitanskih istraživača. To najbolje ilustrira pokretanje muzejskog časopisa u kojem su svjetlo dana ugledali izvještaji istraživanja Salone i studije brojnih stručnjaka o nezaobilaznim i svjetski poznatim salonitanskim spomenicima. Istraživanja provedena u XIX. stoljeću, kada se po prvi put na terenu razgrtalo hrpe urušenoga kamena iz kojih su izvirale velebne antičke građevine, brojni arhitektonski ulomci, mramorne skulpture, natpisi i sitni predmeti svakodnevnoga života, predstavljaju značajan segment salonitanske povijesti. Stoga je neophodno izraditi bazu podataka u koju će biti uključeni do sada otkriveni i zabilježeni spomenici iz raznih muzejskih i dostupnih privatnih zbirki te umjetnine

koje su samo navedene u arhivskim dokumentima. Na taj će se način upotpuniti topografsko-povijesna slika o Salonu, glavnom gradu rimske provincije Dalmacije.<sup>1</sup>

### Ivan Luka Garagnin

Nakon propasti Mletačke Republike te mira u Požunu austrijska Carevina, kao nova uprava u Dalmaciji, nastoji preko kulture steći uporišta za legitimiranje svoje vlasti. Pokrajinska vlada za Dalmaciju i Albaniju imenovala je godine 1805. prvoga konzervatora za spomenike austrijske Dalmacije. Na tu počasnu funkciju postavljen je Ivan Luka Garagnin mlađi (Trogir, 1764. - Trogir, 1841.), po struci ekonomist, prirodoslovac i agronom. On je s bratom Dominikom skupljao antičke spomenike koji su potom ugrađivani u zidove obiteljskoga botaničkog vrta. Dopisivao se s brojnim znanstvenicima svoga vremena te bio članom mnogih društava i akademija.<sup>2</sup>

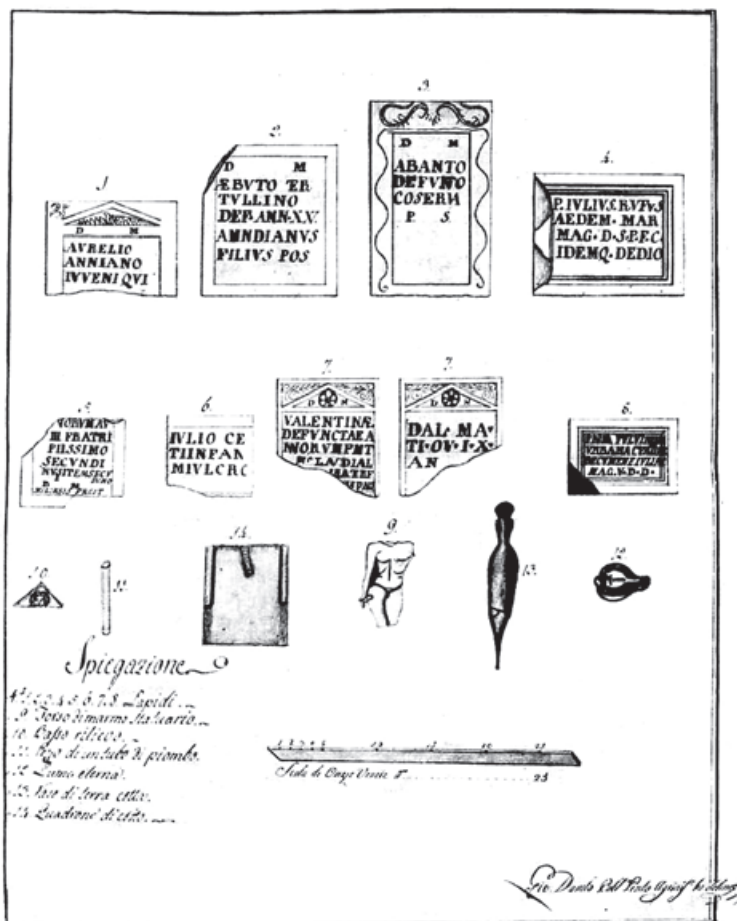
Austrijski car Franjo I. namjeravao je osnovati Kabinet za Dalmaciju pri Carskom muzeju u Beču. Stoga Dalmatinska vlada u Zadru šalje okružnicu kojom pokušava spriječiti rasprodaju već poznatih spomenika i neovlaštena iskopa-



Slika 1  
Ivan Luka Garagnin

1 Studenti Odsjeka povijesti na Filozofskom fakultetu u Splitu na izbornim kolegijima Spomenička baština kao povijesni izvor i Metodologija pripreme predmetnih izvora za povijesno istraživanje započeli su rad na bazi podataka antičke Salone. Iz toga je nastao diplomski rad studenta Darka Pereže Istraživači Salone u XIX. stoljeću koji se većim dijelom ovdje objavljuje kao drugi nastavak niza Topografija antičke Salone.

2 Njegov stric, također Ivan Luka Garagnin, bio je splitski nadbiskup od 1765. do 1783., a poznat je po organizaciji svečanoga prijenosa moćiju sv. Dujma sa solinskih Manastirina u splitsku katedralu godine 1770. Političko-ekonomske znanosti Ivan Luka Garagnin mlađi završio je u Veneciji. Usp. I. L. Garagnin 1995, str. 7-53.



Slika 2

Crteži arheoloških nalaza iz drugoga arheološkog iskopavanja u Saloni u lipnju 1805.

vanja. Mjesnim vlastima nametnut je nadzor nad prodajom antikviteta, a župnicima se naređuje da preduhitre seljake u prodaji kako bi država mogla otkupiti predmete. Predviđene su novčane kazne za prekršitelje i oružane straže na važnim iskopinama. Namjera je bila prikupiti što više reprezentativnih dragocjenosti za carski Kabinet.<sup>3</sup> Austrija se tada natječe u skupljanju umjetnina s Napoleonom koji pljenidbama puni muzeje. S tim je ciljem Garagnin imenovan prvim generalnim nadzornikom za sve antičke spomenike i umjetničke predmete (ispettoro Generale sopra tutti gl'oggetti d'Antiquaria e delle Belle Arti), a djelovao je od travnja do kolovoza 1805.<sup>4</sup> Ivan Luka je imao smisla za povjereni mu posao, kao i potrebnu erudiciju, ali je ipak iznevjerio carev cilj. Pribavljanju reprezentativnih predmetâ

pretpostavio je smisleno istraživanje lokaliteta i nađenih spomenika. U svom radu je nastojao upoznati arhitekturu Salone, sačuvati objekte od raznošenja i uništavanja.

Prva ispitivanja na terenu Ivan Luka Garagnin poduzima 26. travnja 1805. Ispitao je više lokaliteta, a pogotovo mjesto na kojem su bila započeta iskapanja već 1771. Nije zabilježeno pod čijim vodstvom, niti točno mjesto iskapanja, ali znamo da su mletačke vlasti zabranile svaki daljnji rad. Garagnin za početak odlučuje iskopavati u Grudinama gdje je otkopan mali podzemni prostor koji je služio za zagrijavanje zgrade sistemom hipokausta.<sup>5</sup> Vojnu pomoć u ljudstvu, na koju je imao pravo, Garagnin nije koristio jer je smatrao da je ovakve radove bolje povjeriti mještanima, koji iskavajući uočavaju i najmanje predmete.

3 D. Božić-Bužančić 1970, str. 146-150.

4 I. Babić 1982/83, str. 68, 71.

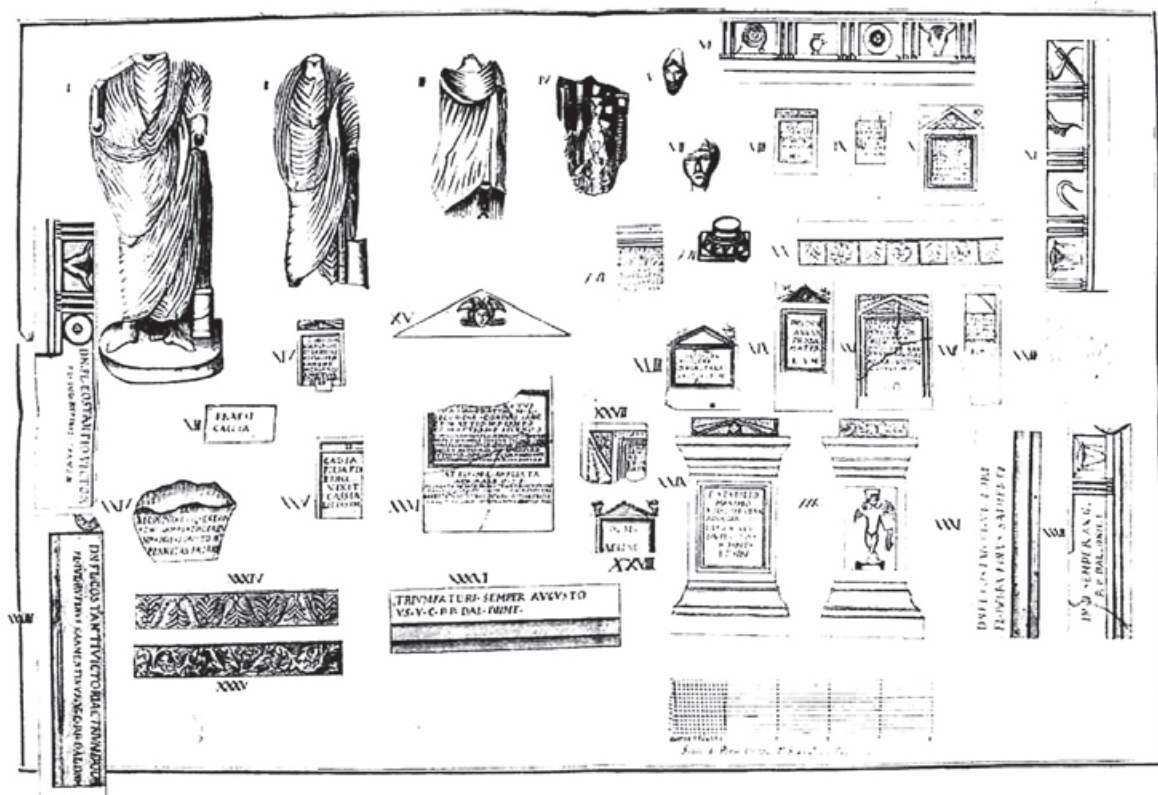
5 U Grudinama je čestica na kojoj se istraživalo u vlasništvu Jakova Dudana gdje je težak na zemlji bio Milišić ili Mišetić, zvani Dodig. »Teren se nalazio cca 200 m istočno od kasnijeg nalaza amfiteatra. Nije poznat nalaz termi tako blizu amfiteatra. Ovi nalazi se vjerojatno ne odnose na terme otkrivene 1876. kod izgradnje željezničke stanice.« Usp. D. Božić-Bužančić 1970, str. 155, 156.

Druga istraživačka kampanja koju pokreće Garagnin trajala je od 11. svibnja do 17. lipnja 1805. Ovom prilikom je otkriven dio amfiteatar. Svi predmeti su tada popisani, a Garagnin je poslao crteže vrjednijih predmeta u Beč da se izabere za Carski muzej. Osim mramornih fragmenata pronađen je jedan torzo, osam kamenih natpisa, jedan maskeron u basreljefu i različit sitni materijal. Garagnin je tada zatražio hitnu zaštitu spomenika, »udvostručenom marljivošću i žarom«, vjerojatno zbog lošega iskustva s čuvanjem nalaza iz prvoga iskapanja. Pronađeni predmeti deponirani su kod vojnoga činovnika Ivana Printza u Splitu. Kad je ovaj premješten, predmeti su postali dio Garagninove zbirke.<sup>6</sup>

Dalmatinski namjesnik Toma Brady zahtijeva od Ivana Luke skupljanje spomenika po javnim mjestima. Garagnin prekida iskapanja te stupa u pregovore s mještanima koji su polagali pravo na te spomenike. Od raznih seljaka u Solinu otkupio je jedan kip, natpis i više mramornih fragmenata, koji su spomenuti samo u računu. Spomenike je plaćao po težini. Bez uspjeha je pokušao otkupiti dvije vrijedne privat-

ne kolekcije. To je zbirka Danieli, u vlasništvu jednoga zadarskog liječnika, skupljena najvećim dijelom u Ninu, te zbirka Barbieri, sa spomenicima iz Isse.<sup>7</sup> Muzeju je naposljetku ponuđena zbirka njegove obitelji Garagnin koja je nacrtana i crteži su poslani u Beč. Obitelj je već prije carskom Kabinetu poklonila mramorni torzo bez ruku i glave te jedan natpis.

Ivan Luka je smatrao da ima pozvanijih za konzervatorsku dužnost koju je obavljao te je predložio da se dovede stručnjaka iz Rima koji bi provizorno predavao arheologiju i povijest umjetnosti pri sjemeništu i ujedno bi se brinuo o iskopinama, a sebi je namijenio ulogu njegova pomoćnika. Garagnin je osmislio i financiranje stranoga stručnjaka, i to iz gradske blagajne jer je do državnog novca za kulturu u provinciji vodio trnovit administrativni put. Unatoč skromnom mišljenju o vlastitoj arheološkoj djelatnosti, Garagninova istraživanja jedna su od prvih u Europi, istovremena s onima u Rimu i Akvileji. Godine 1805. prestaje njegova dužnost<sup>8</sup> i tada nestaje konzervatorska funkcija te se nastavlja praksa po kojoj učitelj,



Slika 3

Crteži arheoloških predmeta iz Salone nekada u vlasništvu obitelji Garagnin

6 D. Božić-Bužančić 1970, str. 156, 157.

7 »Za zbirku Barbieri se interesirao i Markiz degli Obizzi kojeg Garagnin spominje 1833. Markiz u svom dvorcu del Cattagio ili Catajo, između Padove i Monfelicce ima zbirku kipova, poprsja i plitkih reljefa, koje je u više navrata sakupio u Solinu.« Usp. D. Božić-Bužančić 1970, str. 152- 154.

8 D. Božić-Bužančić 1970, str. 148-150, 158.

župnici i žandari šalju pojedinačne nalaze ili u bečki Dvorski muzej ili u peštanski Narodni muzej.<sup>9</sup> Također je nastavljeno neovlašteno odnošenje spomenika. Talijanski putopisac G. Concina optužuje »gramzljive zemljoradnike« da bespravno prekapaju starine. Spominje kuću kraj amfiteatra ukrašenu ulomcima rimskih natpisa, a osobno je vidio kako se 1804. u lađu ukrcava polunagi ženski kip otkupljen za izvoz u Ankonu.<sup>10</sup>

Natpise iz obiteljskoga perivoja Garagnin, koji većinom potječu iz Salone, objavili su Ivan Josip Pavlović Lučić i Farlati.<sup>11</sup> Taj vrt s ugrađenim natpisima obilazi i car Franjo I. za svoga posjeta Dalmaciji. I danas su tamo ugrađeni ulomci dvadeset i tri rimske nadgrobne stele.

### **Car Franjo I. u Splitu 1818. i osnutak Arheološkoga muzeja**

Car Franjo I. posjetio je Kraljevinu Dalmaciju u proljeće 1818. U svome putnom dnevniku krajolike opisuje topografski, a najviše se zanimao za kulturna pitanja. Njemački su putopisci Dalmaciju do tada prikazivali idilički, a njezine stanovnike kao sretan narod pastirâ koji pjevajući provodi dane uz svoja homerska stada i rimske starine. Tu

sretnu zemlju pod talijanskim nebom, koja je pala u zaborav nakon turskoga barbarstva, car će osloboditi i jednoga i drugoga, brujala je propaganda.<sup>12</sup>

U Dalmaciju je s carem stigao mladi Anton Steinbüchel von Rheinwall (1790. - 1883.), profesor arheologije i numizmatike od 1817., koji se svidio caru te je uvršten u pratnju kao antikvar Njegova Veličanstva. Steinbüchel je još kao mladić otvorio pitanje sustavnoga otkrivanja i izravnoga poznavanja arheološkoga nasljeđa, a 1819. postavljen je za ravnatelja Carskoga i kraljevskoga Kabineta za numizmatiku i starine koji je dotad bio više antikvarnoga karaktera te se bavio otkupom i klasifikacijom građe. Na carskom putovanju u Dalmaciju vladao je veliki entuzijazam. Solinske razvaline se hiperbolično prikazuju kao »der österreichische Pompei«. Dalmacija je u doba pomicanja interesne sfere s dominantnoga Rima prema istoku Sredozemlja postala zemlja fascinacije i potencijala za značajna istraživačka otkrića. Antikvari i entuzijasti stižu odasvud kako bi empirijski provjereili ono što prenose Konstantin Porfirogenet, Toma Arhiđakon, Cirijak iz Ankone, Marko Marulić, Ivan Lucius Lučić, Daniele Farlati i drugi, a vodi ih strast za otkrivanjem neke strane, zaboravljene ili nepoznate zemlje.<sup>13</sup>



*Slika 4*  
*Françoise Cassas, Sarkofazi, 1872.*

9 M. Abramić 1954, str. 242.

10 C. Fisković 1975, str. 28.

11 F. Bulić 1925, str. 110.

12 I. Pederin 1985, str. 123-125.

13 M. Špikić 2006, str. 172-176.



Slika 5  
Anton Steinbüchel

Za vodiča carskome posjetu ruševinama Salone i Dioklecijanovoj palači odabran je mladi arhitekt Vicko Andrić jer drugoga stručnjaka nije ni bilo u tadašnjem Splitu. U obilazak Solina car je odjahao jer ga je put do starinâ, do vodopada i ostaloga što je bilo moguće vidjeti, vodio stazama kojima nisu mogle proći kočije. U njegovu dnevniku stoji: »Kroz tu dolinu koso vode razvaline rimskog vodovoda. Vidi se 8 lukovâ koji su još ostali, tri na desno u smjeru kojeg smo došli, a 5 na lijevo. Građeni su od četverouglasta kamenja, pilastru su snažni, lukovi su dijelom okrugli, a dijelom uglati, no gore je visina jednaka. Na lukovima i na pilastrima raste trava i žbunje. Lukovi su većinom završni dijelovi ovog dijela vodovoda koji je služio zato da vodu dovede preko doline do Splita. Sve do Splita mogu se naći tragovi njegove trase.«<sup>14</sup>

Car je krenuo cestom u pravcu Trogira, a lijevo i desno od puta ležali su sarkofazi i njihovi poklopci. Vrlo je vjerojatno da je riječ o zapadnoj salonitanskoj nekropoli koja počinje odmah od zapadnih salonitanskih vrata uz cestu prema Trogiru. Krećući se dalje na zapad u dnevnik zapisuje: »Poslije oko pola sata vožnje, desno od puta, ide se nekoliko stotina koraka nekim maslinikom i dođe do jedne male pećine, izdubene u litici. Tu se nalazi još jedan sarkofag koji zauzima čitavu pećinu po širini. Na pred-

njoj starni sarkofaga je velik i lijep basrelief, koji je već ponešto oštećen.«<sup>15</sup>

To je opis hridine pred kojom je kasnije izgrađena crkva sv. Kaja. Car tu zatiče kameni sanduk koji izgledom podsjeća na sarkofag. Na sanduku su prikazana Heraklova djela: Heraklo izvlači Kerbera iz Podzemlja, Heraklo izvodi Alkestidu iz Podzemlja te Stimpalske ptice i jabuke Hesperida. Sanduk se nalazi u neposrednoj blizini zapadne nekropole, a nađen je bez poklopca te je kasnije upotrijebljen kao oltar u crkvi sv. Kaja. Zbog toga je i zabilježen u literaturi kao sarkofag. Drukčiji zaključak sugerira dugo prisutna tradicija svete vode koja se tu slijevala jer se hridina nalazi između dva potoka. Vjernici su tu hodočastili zbog vode iz stijene koja se skupljala u sanduk i prema pučkoj legendi bila je čudotvorna pošto se smatralo da je to grob sv. Kaja. Izvori vode su u antici često bili posvećivani Heraklu. Na ovom sanduku-recipientu, na trećoj metopi, onaj s prikazom Herakla u vrtu Hesperida, nalazi se udubina za otjecanje vode. Heraklo je, prema mitografima, jednom u vrtu Hesperida ugasio žeđ tako što je udario nogom o zemlju, nakon čega je iz nje potekla voda. Udubina za otjecanje na ovom sanduku nalazi se pri dnu metope, blizu Heraklove noge.<sup>16</sup>

U carevu se dnevniku nastavlja opis toga lokaliteta: »Poklopca više nema. Pored pećinom vidi se četverougao od kamenja, što čini se, predstavlja temelje nekog malog hrama koji se izdizao pred spiljom. Na tom području nalazi se i mala oslikana spilja. No slike su jedva vidljive.«<sup>17</sup> Tu se najvjerojatnije radi o Heraklovu svetištu a ne o mauzoleju, iako je to područje zapadne salonitanske nekropole. Pećina sa sarkofagom je godine 1822. zaštićena i posvećena, a 1856. - 1858. podignuta je crkva sv. Kaja kojoj je prvotna kapelica s rimskim sandukom služila kao oltarni prostor.

Split je bio jedini grad u kojem je car ušao u privatne kuće i to da bi vidio zbirke starinâ Carla Lanze i Vicenza Solitra, koji su kasnije postali voditelji splitskoga Arheološkog muzeja.

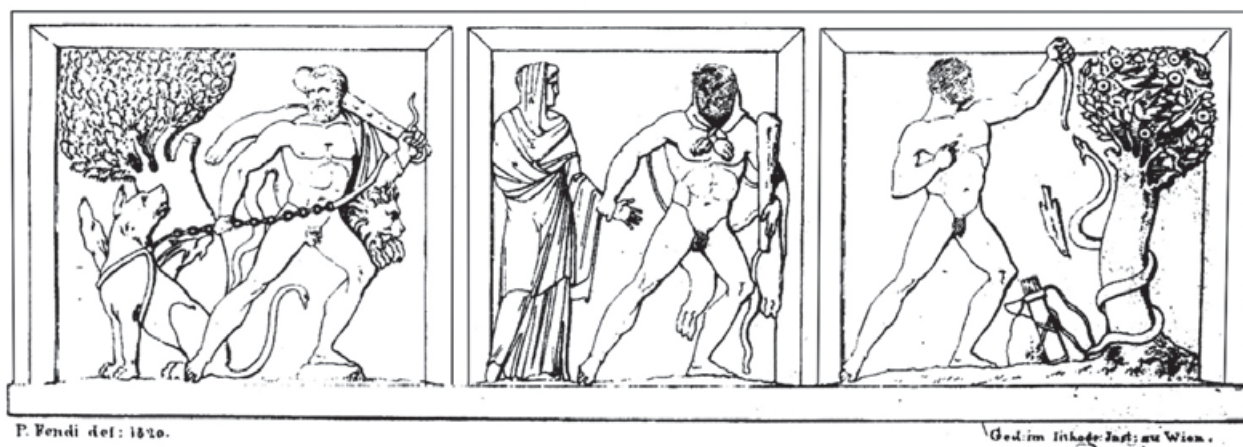
»Onda zbirka nekog Lanze u predgrađu Dobri, desno od ceste u nekoj kućici koja njemu pripada. To smo pogledali. On je liječnik i ima numizmatičku zbirku, k tomu i mnoge starine. Od starina se tu nalaze samo neka vasa lacrimatoria i urne, što su se našle u blizini Solina. Tu se nađe posve lijepih predmetâ.«<sup>17</sup>

14 D. Kečkemet 1993, str. 45; I. Pederin 1985, str. 140.

15 I. Pederin 1985, str. 141.

16 J. Jeličić-Radonić 2003, str. 23-30.

17 I. Pederin 1985, str. 141, 142.



Slika 6  
Peter Fendi, Crtež Heraklovih podviga u crkvi sv. Kaja

Zbirku V. Solitra, jednu od najkvalitetnijih privatnih zbirki antičkih spomenika, otkupio je Šime Ljubić za Arheološki muzej u Zagrebu gdje se i danas čuva.

»Onda smo ušli u kuću nekog Solitra. Ta se kuća nalazi u uličici što vodi do Piazza d'armi prema trgu stolne crkve, pa lijevo od te uličice. I ovaj ima zbirku medalja i starina kojima on trguje. Najljepše u njegovoj zbirci je glava neke žene od kamena. No njegova zbirka nije tako lijepa kao Lanzina.«<sup>18</sup>

Glava o kojoj car govori najvjerojatnije je portret carice Plautile, poznata kao glava Solinjanke. Na jednom mjestu piše da je Solitrova zbirka lošija od Lanzine, a drugdje da Lanzina sadrži samo lakrimarije i urne, a Solitrova predivne statue i portrete. Vjerojatno car Franjo I. nije sve zabilježio, a to dokazuju i spomenici u zagrebačkom Arheološkom muzeju koji potječu iz zbirki obitelji Lanza i Solitro. U vrijeme careva posjeta još je postojala nadbiskupska zbirka natpisa, tj. Museum Spalatinum Archiepiscopale koji je 1750. utemeljio Pacifico Bizza, a nalazio se u nadbiskupskoj kući blizu stolne crkve. U carevu dnevniku o tome piše: »Mnoge starine i natpisi još su tu. Tu ima mnogo kamenja i nadgrobnih natpisa, pa basreliefa koji su pohranjeni u kući nadbiskupa, u velikoj prizemnoj sobi.«<sup>19</sup> Dio te zbirke, u kojoj su i spomenici iz Marulićeva i Papalićeva posjeda još od XV. stoljeća, kasnije je prenesen u splitski Arheološki muzej, ali većina je nestala i samo je pet natpisa sačuvano do danas.

Car je opisao i ostale antičke spomenike na koje je našao u gradu. »Ja sam vidio i druge starine. To su sarkofazi

u Lazaretu koji uz česmu služe za čuvanje vode. Pred dvorištem mitnice nalazi se vrlo velik torzo koji, ako je suditi po odjeći, predstavlja rimskog vojnika.«



Slika 7  
Mramorni torzo rimskoga cara sa salonitanskoga foruma

18 I. Pederin 1985, str. 139.

19 I. Pederin 1985, str. 139.



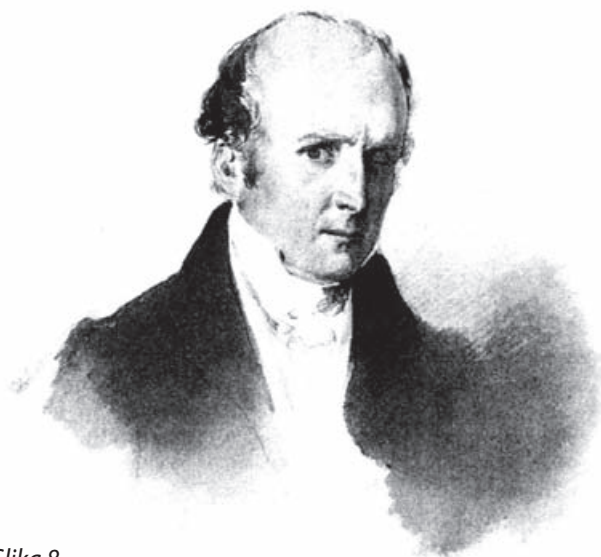
Prema opisu očito je riječ o torzu statue nekoga rimskog imperatora u oklopu koji se do nedavno nalazio u Grazu. Taj torzo rimskoga imperatora Augusta iz Solina, skupa sa zanimljivom figuralnom grupom iz helenističkoga doba koja prikazuje tri mala satira u borbi s velikom zmijom, vjerojatno je odnesen u vrijeme kada časnici austro-ugarske mornarice kupuju stupove, kapitule, dekorativne reljefe i komade arhitekture za svoje vile i vrtove u Puli ili za privatne kolekcije.<sup>20</sup>

I carev antikvar Steinbüchel vodi svoj dnevnik opisujući neke spomenike iz Salone na koje je naišao u Splitu i okolici te je po povratku u Beč od prikupljenih bilješki objavio ovelu studiju nalik putopisu.<sup>21</sup> Tu se pojavljuju i prve ilustracije dalmatinskih spomenika, djelo slavnoga bidermajerskog slikara Petera Fendija (1796. - 1842.) koji je naslikao »sarkofag« s Heraklovim pothvatima iz Salone i reljef s rimskim božanstvima koji se stoljećima nalazio u zvoniku sv. Duje.

Zbog reprezentativnog sjaja antičkih spomenika carskom naredbom od 1. kolovoza 1820. odlučeno je da se u Splitu podigne državni muzej. To je najstariji muzej u Hrvatskoj i jugoistočnoj Europi, na čitavom prostoru od Ljubljane do Atene.<sup>22</sup> Carski dvor je tih godina počeo brojna iskopavanja i osnovao muzeje u Akvileji, Cividaleu, Puli i Carnuntumu. Beč se odlučio natjecati s drugim metropolama u prikupljanju antikviteta, tj. s podvizima lorda Elgina koji donosi skulpture s pročelja Partenona u London, Napoleonovim egiptolozima te njemačkim vladarskim kućama. Ali car Franjo I. nastoji u podanika stvoriti osjećaj važnosti lokalne baštine. U vremenu pljenidbe i otimanja te prebacivanja spomenika u dvoranske ambijente pri centrima moći, kako to radi Europa, on traži srednji put te ono reprezentativno prisvaja za Beč, a dio ostavlja lokalnim zbirka. Uspostava državnih dotacija za arheologiju u Saloni i konzervaciju u Splitu odraz je careve i Metternichove kulturne politike. Priklonili su se kolonizatorskoj politici očuvanja osjećaja odanosti i snaženja ključnih državnih ustanova za izobrazbu i znanost.<sup>23</sup>

### Carlo Lanza

Prvi počasni ravnatelj splitskoga Arheološkog muzeja Carlo Lanza (Roccasecca, Italija, 1781. - Split, 1834.) na dužnosti je od 2. listopada 1820. do 1832.<sup>24</sup> On istražuje od 1821. do 1828., a glavni mu je cilj otkrivanje antičkih predmeta koji se mogu prenijeti i koje je vrijedno čuvati u muzeju. Zbog toga se radovi uglavnom ograničavaju na one lokalitete gdje su se mogli pronaći kameni natpisi, keramika, uporabni predmeti, nakit. Proučavajući Lanzine izvještaje Francesco Carrara kasnije zaključuje kako iskapanja tada nisu vodila računa o topografskim rezultatima, iako je Steinbüchel na tome inzistirao. Optužuje istraživače na čelu s Lanzom da su 1821. ogolili terme u kojima su otkrili mozaični pod, piscine, konstrukcije od stupova od pečene zemlje te brojne manje nalaze, među kojima i jednu glavu Junone. Najistaknutiji nalaz iz tih termi bio je lijep Apolonov torzo koji spominje Francesco Lanza, Carlov sin i kasnije također ravnatelj Muzeja, ali nije naveden u prvom muzejskom inventaru iz 1836. Dio zapadne salonitan-



Slika 8  
Carlo Lanza

20 M. Abramić 1954, str. 247, 248; I. Pederin 1985, str. 139; N. Cambi 2005, str. 29-30; J. Jeličić-Radonić 2008, str. 85. Mramorni torzo rimskoga cara prodan je na Sotheby's aukciji u New Yorku 11. lipnja 2010.

21 <sup>20</sup>I. Pederin 1985, str. 125; M. Špikić 2006, str. 175.

22 AMS 2000, str. 7.

23 M. Špikić 2006, str. 173-175, 182; M. Špikić 2009, str. 414-420.

24 Po zanimanju je bio liječnik, a medicinu je studirao u Napulju gdje se počinje zanimati za antiku. Po završetku studija putuje po Italiji i proučava spomenike. Nakon bitke kod Austerlitz priključuje se pobjedničkoj francuskoj vojsci s kojom dolazi u Split i tu djeluje kao vojni liječnik od 1807. do 1813. kada se demobilizirao i bogato oženio. Godine 1814. bio je neko vrijeme načelnik. Nakon Napoleonova poraza Lanza od profrancuskoga zanesenjaka postaje promicatelj apsolutizma i konzervativizma zdušno podupirući austrijsku vlast. Takvim oportunizmom dolazi na čelo Muzeja gdje se tražilo režimu odana čovjeka. On već od 1819. sa Steinbüchelom radi na osmišljavanju programa iskapanja i konzervacije. Mnogo je prigovora bilo na račun njegove metodologije istraživanja i način dokumentiranja. Za vrijeme dok je ravnao Muzejem nije ništa objavio, ali je svake godine, od 1821. do 1828., o rezultatima iskapanja izvještavao vlasti. Skupio je privatnu zbirku od 4000 komada novaca i drugih predmeta. Zbirka je prešlo u vlasništvo potomaka, ali se ne zna kamo je kasnije dospjela. Usp. F. Bulić 1925, str. 112; A. Duplančić - Lj. Kraljević 1988, str. 153, 154; M. Špikić 2007, str. 373-381; D. Kečkemet 1993, str. 49.

ske nekropole, kasnije nazvan *Hortus Metrodori*, Lanza je iskopavao 1824. i 1825., a kanale akvedukta 1827. U prvih sedam godina iskopavanja u Muzeju je pohranjen samo jedan srebrni novčić i oko 200 bakrenih novčića minimalne vrijednosti, zaključuje prema muzejskom inventaru Carrara.<sup>25</sup> Sve do 1808. postojao je na cesti prema Trogiru miljokaz, vjerojatno iz Tiberijeva vremena, koji je označavao prvu milju od Salone k zapadu. Prilikom uređivanja ceste još prije 1818. natpis je uništen i upotrijebljen za pragove prozora seljačkih kuća.<sup>26</sup> Carlo Lanza na zapadnoj nekropoli iskopava samo natpise od 1823. do 1825. u skladu sa svojim kolekcionarskim ciljevima.<sup>27</sup> Potkraj 1824. te ponovno 1826./27. Lanza iskopava na dijelu zapadne nekropole, tzv. Martinčevo, 100 m jugozapadno od *Porta Graeca*, gdje otkriva ostatke monumentalnoga mauzoleja. Gotovo svi grobovi na tom području imali su mnoštvo priloga od keramike, metala, stakla. Posebno su zanimljivi brojni nalazi skulpture, od malenoga apotropejskog Besa od fajanse, preko torza i portreta do monumentalne skulpture ženskih likova na čijim se bazama, kao i na nekim natpisima, spominje prezime obitelji Lollia, tako da se ovaj sklop opravdano određuje kao mauzolej te obitelji iz vremena oko I. stoljeća prije Krista.<sup>28</sup> O tim iskapanjima izvještava njegov sin F. Lanza: »(...) pojavile su se ruševine neobičnih građevina... Nedugo zatim otkriven je jedan kameni nadgrobni spomenik na kojem je bilo pet poprsja u bareljefu... Zatim su se pojavili kapiteli, komadi stupova i pilastra, frizovi, dijelovi stropa, a to je sve izazivalo divljenje točnošću crteža i savršenstvom rezbarije vezanim za zlatno doba Augusta. Osim toga nađeno je i nekoliko kipova i raznih drugih fragmenata. ...Skloni smo smatrati da je građevina o kojoj se raspravlja bila mauzolej jedne od najimućnijih i najistaknutijih rimskih porodica, i to upravo ugledne porodice Lollia, budući da se na podnožju jednog od onih kipova, a kojih je prema utvrđenim fragmentima moralo biti najmanje osamnaest, nalazi natpis: LOLLIAE SECUNDAE FILIAE.«<sup>29</sup>

Na mjestu tog monumentalnog mauzoleja Lanza je uočio početak kiklopskoga zida, tzv. murazza, koji se prostire uz *Via principalis* prema zapadu sve do mjesta Blandište, na granici Solina i Sućurca, odnosno do položaja Stačuline u Sućurcu. Murazzo se sastoji od dva paralelna zida od bunjiranoga kamenja koji se nalaze s obje strane antičke ceste te imaju dvostruku funkciju: kao bočna potpora ceste i kao ogradni zid nekropole.<sup>30</sup>

Godine 1825. istraživanje zapadne nekropole se proširuje na zemlje smještene sjeverno od ceste za Trogir, gdje su pronađeni ostaci olovnih cijevi sa žigom *Respvb.Salon*, zatim sarkofag s figuralnim prikazom četiriju godišnjih doba, ara s prikazom Sola, natpisi te novci iz Hadrijanova vremena i kasniji.<sup>31</sup>

Carlo Lanza je na lokalitetu Manastirine otkrio dio južnoga zida bazilike, nekoliko natpisa, kapitela i sarkofaga, a kasnije ih je objavio njegov sin Francesco.<sup>32</sup>

Već 1824. nastaje prvi shematski snimak Salone s naznačenim arheološkim ostacima otkrivenim prilikom istraživanja Carla Lanze, a radi ga prema carskoj odredbi izvjesni Hölzel ili Holzet, računovođa filijalnoga odjela dvorskoga savjeta tvornica. O tom planu kasnije piše Carrara koji smatra da nije dobro napravljen.<sup>33</sup>

Arheološki muzej od samoga početka ima problema s prostorom pa njegova zbirka često seli po gradu. Godine 1821. Muzeju je sagrađena izdužena prizemna zgrada, naslonjena na perimetralne istočne zidove Dioklecijanove palače, desno od istočnih vrata (*Porta argentea*), i to da bi se smjestilo natpise iz stare nadbiskupske zbirke. Zbirka je tada ipak smještena u crkvu Duša očišćenja (Dušica), odatle u malo skladište kod franjevac konventualaca na Obali, pa već 1824. u malu kuću Dujma Grisogona u predgrađu Dobri. Zbirka se tek od 1832. smješta u svoju zgradu uz *Porta argentea* i dijelom u prizemlje susjedne zgrade, gdje je tada bila ženska pučka škola, na Poljani kraljice Jelene, u današnju Galeriju Vidović.<sup>34</sup>

25 F. Carrara 1850, str. 110, bilj. 17; D. Kečkemet 1993, str. 53; N. Cambi <1986>, str. 65, 66.

26 Usp. F. Buškariol 1988a, str. 281.

27 F. Bulić 1986, str. 60; F. Buškariol 1988a, str. 282; N. Cambi 1991, str. 26, 27.

28 F. Buškariol 1988a, str. 278.

29 F. Buškariol 1988a, str. 282; F. Lanza 1856, str. 22-33, tab. 12; M. Špikić 2009, str. 425.

30 F. Buškariol 1988a, str. 276, o murazzu str. 282. F. Bulić 1986, str. 65, 66.

31 F. Buškariol 1988a, str. 279.

32 F. Bulić 1925, str. 196; F. Bulić 1986, str. 132.

33 »...posao bijaše dug i skup. Kad je topografska karta Salone bila gotova dana je na uvid gosp. doktoru Lanzi, direktoru, da kaže je li može poslužiti kao podloga za istraživanja. Otkrilo se da je plan nacrtan u odnosu na položaj, ukazujući samo na one objekte koji mogu zanimati jednog zemljoradnika, a da nije pružio ni osnovne podatke koji se tiču još uvijek postojećih antičkih ostataka u Saloni.« Usp. F. Carrara 1850, str. 110.

34 Prije nego što je u Splitu određen stalni konzervator za Dioklecijanovu palaču, te je poslove odrađivao i Lanza, pa je tako 1820. bio članom povjerenstva za rušenje splitskih baroknih zidina, ali kasnije se nije odazivao na dužnost konzervatora. Usp. F. Bulić 1925, str. 139, 140; D. Kečkemet 1993, str. 49; M. Špikić 2007, str. 381, 382.

### Vicko Solitro i Rafo Martini

Za Salonu i Dioklecijanovu palaču nije bio zadužen samo ravnatelj Muzeja. Vicko Solitro i Rafo Martini pomažu Lanzi kao provizorni inspektori starina (Ispettore delle antichità). Vicko Solitro od 1819. do 1821. nadzire solinske ruševine te je imenovan prvim kustosom pa su njemu bili upućivani svi službeni dopisi. Njegovu privatnu zbirku s glasovitim Apolonom nabavio je za Arheološki muzej u Zagrebu Šime Ljubić, koji je i sam neko vrijeme bio ravnateljem splitskoga Muzeja.

Solitro je kratko bio kustosom jer je ubrzo postao politički nepodoban, stoga Lanza moli Okružno poglavarstvo (Commesario circolare) da nadzornikom starina umjesto Vicka Solitra<sup>35</sup> imenuje Rafu Martinija, slikara iz Dubrovnika, profesora crtanja u splitskoj Gimnaziji. Lanza je istaknuo da on ima potrebna filološka znanja te da je vješt u hrvatskom jeziku, potrebnom radi sporazumijevanja s radnicima na iskopavanju.

Od sredine rujna 1821. Rafo Martini već nadzire iskopine i pravi nacрте Lanzinih iskopavanja. On je od tada službeni čuvar Arheološkoga muzeja te je popravljao i konzervirao predmete, a obavljao je i sve ostale muzejske poslove. Jednom tjedno je obilazio i nadgledao različite spomenike u gradu i pazio da ne budu oštećeni ili da ih ne preinače ili okrnje njihovi vlasnici. Odlazio je u Solin kopirati novopronađene natpise, crtati ih te zabilježiti mjesta nalaza. Resila ga je klasicistička istančanost i ispravnost crteža. Rafo Martini je naslikao i portret svetog Kaja (Gaja), pape iz III. stoljeća i po predaji Dioklecijanova strica, koji je postavljen u istoimenoj crkvi. Njegov posao pri Muzeju je trajao do 1839. godine.<sup>36</sup>

### Vicko Andrić

Arhitekt Vicko Andrić (Trogir, 1793. - Split, 1865.) na mjestu je tehničkoga direktora iskapanja u Salonu od 1821. Nije poznato do kada je bio na toj dužnosti, ali je zabilježena njegova suradnja s ravnateljima Muzeja.<sup>37</sup>



Slika 9  
Vicko Andrić

Čim su 1821. iz Beča stigli potanki napatci za iskapanja i kada je bio određen stalni godišnji iznos za te radove, istraživanja su započela, ali u žurbi, bez nužnih priprema, čak i bez suradnje s Andrićem koji je bio odgovoran za rad na terenu. Iskopavalo se nestručno i površno, u želji da se brzo otkriju što senzacionalniji nalazi, a nije se mnogo brinulo o čuvanju i pohrani nađenoga te očuvanju samih ruševina na terenu.<sup>38</sup> Andrić je uza sve probleme u Salonu

35 U kolovozu 1820. Solitro je službeno imenovan nadzornikom, ali je već 1821. smijenjen. Usp. D. Kečkemet 1993, str. 50.

36 Bulić bilježi da je izvjesni Ante Böttner neko vrijeme služio u Muzeju 1821., kada je Martini doveden. Usp. F. Bulić 1925, str. 144; C. Fisković 1975, str. 25, 26, 27; D. Kečkemet 1993, str. 50.

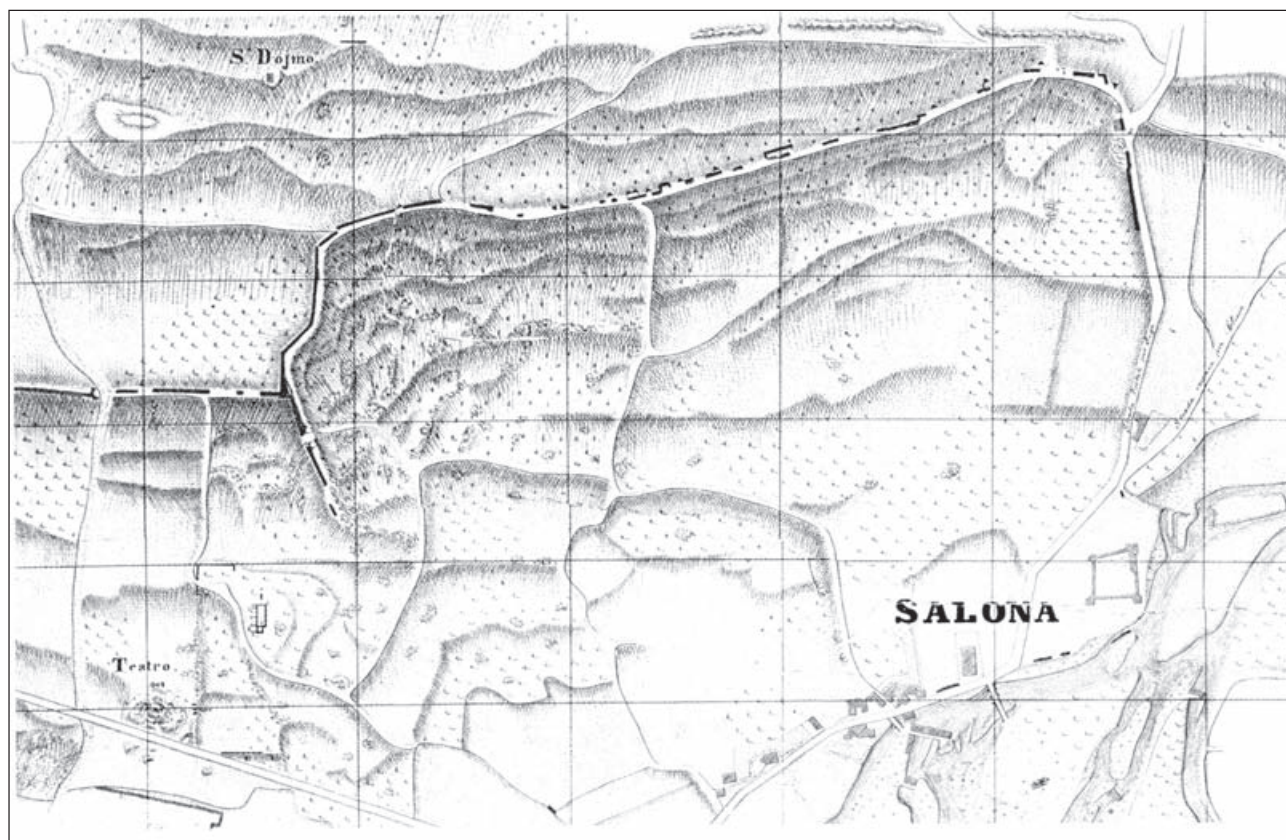
37 Osnove latinske i talijanske gramatike naučio je u Koledžu sv. Lazara u Trogiru, gimnaziju je pohađao u nadbiskupskom sjemeništu u Splitu, a polazio je i zadarski Licej. Želeći višu izobrazbu prebacuje se na Srednju školu Ilirije u Zadru, na smjer prava, gdje je postojao inženjerski tečaj crtanja. Godine 1812. završio je potpuni studij prava, ali je pravničko zvanje napustio zbog ljubavi prema lijepim umjetnostima. Pošao je u Rim za arhitektom Basiliom Mazzolijem, profesorom crtanja iz ukinutoga zadarskog Liceja. Zbog iznimnih školskih uspjeha uspio je isposlovati oslobođenje od vojne obveze i upisati dvije visoke škole: Sveučilište matematičkih nauka (Università della sapienza per le scienze esatte) i Umjetničku akademiju sv. Luke (Accademia Romana di S. Luca). Stekao je diplome vještaka mjernika, ali izvan rimskoga područja, te arhitekta, »kako u domovini tako i drugdje«. Vjerojatno mu je, kao vrijednom studentu, bio povjeren nadzor iskopavanja antičkih građevina na forumu pod rukovodstvom ili Mazzolija ili Antonija Canove, tada najvećega europskog kipara, ili pak pod vodstvom Carla Fea, predsjednika rimskih starina i Kapitolijskoga muzeja. Usp. D. Kečkemet 1993, str. 8, 12-15, 20, 21.

38 Andrić u izvještaju iz 1865. oštro kritizira C. Lanzu i nestručnost istraživanja. Kaže da ga nije pozivao ni upućivao u iskapanja iako je tako određeno carskim dekretom jer je on jedini u Dalmaciji kao student rimske Akademije sv. Luke bio donekle kompetentan za iskapanja kakva je već obavljao i nadzirao kao student u Rimu. Sve je, ograđujući se od lošega rada, prijavio Okružnom poglavarstvu koje se zabrinulo zbog takvoga trošenja sredstava. Lanza je kritika vrijeđala i nije uopće htio surađivati s Andrićem, a kada je pismeno upozoren od Poglavarstva pravdao se kašnjenjem radova i Andrićevom preuzuzetosti. Tobože radi štednje dovoljna mu je pomoć slikara Martinija. Usp. D. Kečkemet 1993, str. 50.

1821. uspio nacrtati detaljni snimak neke građevine koja je uništena pri kopanju: »Iz smušenog odgovora mogao sam shvatiti koliko su bila zanimljiva (ta iskapanja) te sam pošao da ih razgledam. Odmah sam opazio da je nađena jedna građevina namijenjena javnom zdravlju. Vidio sam da je bila namjera, umjesto da se nastoji oko sačuvanja kompleksa te građevine, da je se raskomada na malene komade da bi se izbjegla sumnja da se propustilo savjesno istraživanje i najmanjeg ulomka. Strast otkrivanja dragocjenih predmeta (starina) najčešće može biti poticaj takvih postupaka, ali ne i vrijednost oblika i izuzetnost velikih i korisnih ciljeva i vrsnoće rada razumnog konzervatora koji namjerava proučiti cijelu konstrukciju građevine i praviti usporedbe s ostalima. Prvi se zovu tragači blaga, a drugi arheolozi.«<sup>39</sup>

Načinio je i prvi točan snimak cijeloga područja Salone i zapadno od nje, kojem su prethodili površni stariji planovi G. Calergija (1672), V. Paterna (1699) i G. B. Camozzija (prije 1751.). Na Andrićevu planu, sačuvanom u Konzervatorskom odjelu u Splitu, ucrtani su segmenti salonitanskih sjevernih gradskih zidina, teatar, amfiteatar i jedna građevina sjeveroistočno od teatra, vjerojatno terme otkrivene prvim iskopavanjima.<sup>40</sup> Andrić je 1826. zadužen za nadzor gradnje Ženske osnovne škole kod Srebrnih vrata (*Porta argentea*) gdje je 1832. u prizemlju smješten dio Arheološkoga muzeja, dok je gornja dva kata koristila Gimnazija.<sup>41</sup>

Nakon što je Dalmatinska vlada 22. kolovoza 1820. donijela odluku o osnivanju Muzeja, u splitskom je Okružnom poglavarstvu napisano pismo Lanzi u kojem se opisuju dužnosti upravitelja. Osmi je točka bila zaštita »sar-



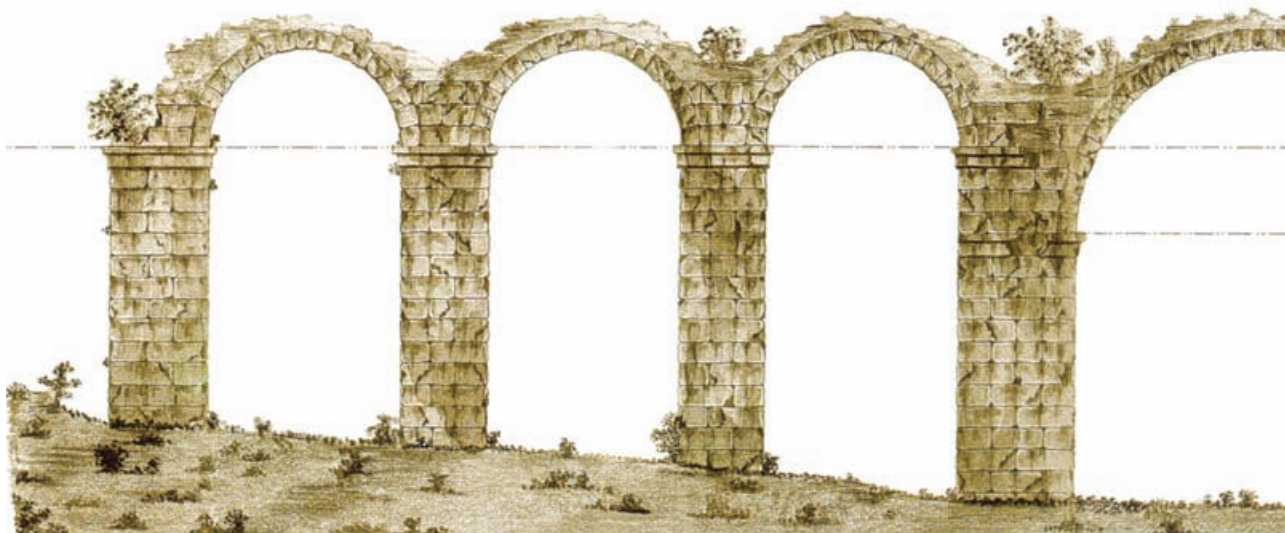
Slika 10

Vicko Andrić, *Detalj plana Salone, 1821.*

39 D. Kečkemet 1993, str. 50.

40 Sukob Lanze i Andrića nastavlja se i nakon što ih okružni poglavar Enrico Rèha podsjeća na vladarsku naredbu da surađuju. Rèha na Andrićev zahtjev pita Lanzu što je s ulomcima koji su nađeni i koji su trebali biti u Muzeju, a Lanza mu ponavlja da Andrić nije u stanju stalno boraviti u Solinu te traži stalnu plaću za Martinija što vlada nikako ne odobrava. Andrićevi izvještaji su u Beču napokon uvaženi 1828. kad su ukinuta godišnja sredstva za iskapanja. On kritizira i vrhovne institucije Monarhije koje nisu prepoznale nestručnosti konzervatora Palače (Solitro) i voditelja iskapanja u Saloni (Lanza) u izvještaju Centralnoj komisiji oko 1862. Usp. D. Kečkemet 1993, str. 47-49.

41 D. Kečkemet 1993, str. 47-49.



Slika 11  
Vicko Andrić, Vodovod u Dujmovači

kofaga« koji je car vidio, i njome mu je određena suradnja s arhitektom Vickom Andrićem. Radovi na kapelici su trajali do rujna ili listopada 1821. Martini izrađuje sliku sv. Kaja između studenoga 1821. i ožujka 1822. Posveta slike i kapelice je obavljena na blagdan sv. Kaja 22. travnja. Vicku Andriću se pripisuje naknadno proširenje kapelice u crkvu sv. Kaja po uzoru na Dioklecijanov mauzolej u vremenu između 1855. i 1858.<sup>42</sup>

Odlukom Dalmatinske vlade od 26. kolovoza 1854. povjerena je umirovljenom inženjeru vitezu V. Andriću izrada projekta obnove rimskoga vodovoda radi opskrbe Splita pitkom vodom. Iskapanje ostataka je počelo 1. svibnja 1855., a kasnije Andrić moli kopije katastarskih karata radi izrade topografskoga prikaza područja kojim prolazi vodovod i registriranja drugih arheoloških nala-

za. Tijekom 1857. radi usporedbe obilazi sve antičke, ali i neke moderne vodovode u Italiji.<sup>43</sup>

Carev posjet Dalmaciji godine 1818. rezultiralo je dekretom od 14. lipnja 1820. kojim se naređuje podizanje Muzeja, nastavak iskapanja Salone prema novim disciplinama te, kao novost, čuvanje i zaštita Dioklecijanove palače za što je zadužen posebni konzervator. Tek kasnije, pedesetih godina XIX. stoljeća, na razini Austro-Ugarske osnovana je bečka Centralna komisija za otkrivanje i održavanje građevnih spomenika (Kaiserliche un königliche Central-Commision zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale) koja je godine 1854. imenovala i prvoga pravog konzervatora u Splitu, arhitekta Vicka Andrića, kojom prilikom je tituliran vitezom uz viteški križ Franje Josipa I.<sup>44</sup>

42 M. Ivanišević 2002, str. 650, 651, 654.

43 Okružni je poglavar s izgovorom pretjerane arheološke usmjerenosti, studioznosti i sporosti smijenio Andrića te projekt predao općinskom inženjeru Franji Locatiju Čiji je zadatak bio smanjiti troškove i ubrzati radove. Vodovod je naposljetku obnovljen tek za gradonačelnika Antuna Bajamontija 1879. Akvedukt u Dujmovači obnovio je majstor Srećko (Feliks) Markovina pod nadzorom inženjerâ Antonela i P. Lughera i po njihovim nacrtima. Usp. D. Kečkemet 1993, str. 60-62, 65.

44 Stručnu i savjetodavnu ulogu Centralne komisije u stvarnosti je provodilo Ministarstvo trgovine, zanatstva i javnih građevina. Andrićevi projekti u Splitu težili su rušenju svih građevina nastalih nakon izgradnje same Dioklecijanove palače. Njegov ured se službeno zvao Ufficio di antichità. Začetnik je ideje državno-ga vlasništva nad Palačom: »Apsolutno, potpuno, slobodno vlasništvo svih spomenika bezuvjetno je vladajućeg cara.« To će, međutim, zaživjeti tek u Bulićevu mandatu. Uporište za to tražio je i u venecijanskim arhivima jer su neki vlasnici kuća unutar Palače počeli otkapati podrumске prostorije i antičke dijelove svojih kuća, a potom su ih preuređivali. U konzervatorskom poslu Andrić je koristio upućenost u pravne postupke, često se gotovo življavajući u pisanju mnoštva dopisa, u pravnim tumačenjima, pobijanjima raznih rješenja i slično. Bio je član Uresne komisije (Commissione di abbellimento), osnovane za francuske uprave, potom reaktivirane 1848., koja zahtijeva da neki red kuća u gradu bude cjelovit i da se one međusobno usklade. Teško bolestan zahvalio se 1864. na konzervatorskoj časti, a naslijedio ga je Francesco Lanza. Usp. N. Bezić-Božanić 1986, str. 57; D. Kečkemet 1993, str. 45, 67, 157, 163-166, 180, 183.

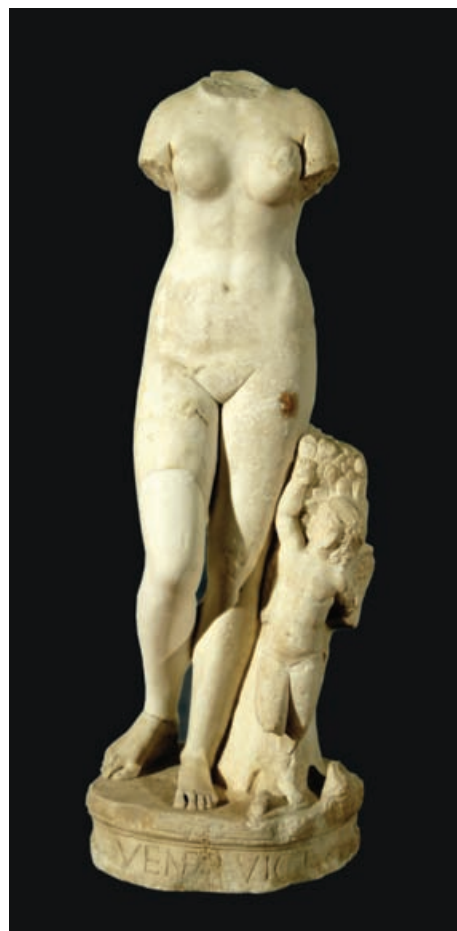


Slika 12  
Ivan Čobarnić

### Josip Čobarnić

Kanonik Josip Čobarnić (Makarska, 1790. - Makarska, 1852.) na mjestu je muzejskoga ravnatelja od 1832. do 1842.<sup>45</sup> Od arheoloških pronalazaka iz njegova vremena treba spomenuti sarkofag s natpisom koji počinje riječju *Aurelianae*, otkriven 1833. Tada je zabilježen Čobarnićev prijedlog splitskom Poglavarstvu da se predmet prenese u Muzej. S neskrivenim entuzijazom planira rad, utvrđuje plaće radnicima i regulira odštetu vlasnicima zemlje. Predlaže i gradnju spremišta za nalaze u Solinu, ali iz Beča ne odobravaju sredstva. Koncem svibnja 1835. izvještava o otkriću velike građevine u Saloni te maloga hrama uz nju (il piccolo Tempietto). Iste godine, na zemlji Jakova Vukšića Stipete, pronađena su dva trupa stupa od cipolina, od kojih je jedan zamijenio oštećeni stup na Peristilu godine 1906. Na toj zemlji, a i na susjednim česticama, bili su vidljivi kanali sa svodom. To je lokalitet Pet mostova koji otkopava Bulić između 1910. i 1914.<sup>46</sup>

Zabilježen je slučaj provedbe austrijskoga zakona o zaštiti spomenika od 25. rujna 1816. u kojemu je presudio Čobarnićev konzervatorski autoritet. Naime, slikar Vicko Poiret je prekršio taj zakon kad je nabavio oštećeni antički kip Venere iz solinskih ruševina. Sud je 5. rujna 1838. od njega zatražio da ga pohrani u Muzej uz odštetu prema službenoj procjeni. On presudu nije uvažio. Čobarnić je zahtijevao izvršenje te tražio da se Poiretu isplatili 6 fiorina koje je platio solinskom seljaku i svota koju je potrošio



Slika 13  
*Kip Venere Victrix (Arheološki muzej u Splitu)*

45 Čobarnić je srednju školu i studij teologije pohađao u Padovi te kasnije predavao retoriku u Assolu, grčki i latinski u Splitu i biblijske znanosti u Zadru. Jedan je od posljednjih dalmatinskih i hrvatskih pjesnika latinskoga jezičnog izraza. Pisao je religiozne spjevove inspirirane klasikom: *Ecclesia Jadertina*, *Ecclesia Salonitana*, *Martyres Salonitani*. U epu *Dioclias*, inspiriranom Dioklecijanovim progonima, u drugom pjevanju se iz opisa Dioklecijanove palače razabire starije arheološkoga znanja o tom zdanju. Čobarnićev je mandat obilježen njegovim velikim ambicijama te frustracijama koje mu je zadavala država iako je po ponašnju bio podoban i državi i Crkvi. Već kao počasni doravnatelj za Lanzina života, Čobarnić radi na okupljanju uglednika koji bi pridonijeli popunjavanju povijesnih i prirodoslovnih zbirki o Dalmaciji, što je nastavak bečkih lokalnih inicijativa, a uz to je vezano i pokretanja časopisa *Gezzetta di Zara* godine 1832. Najveće razočaranje Čobarnić je doživio 1838, kada je istom odlukom imenovan za jedinoga ravnatelja Muzeja, ali je ukinuta potpora iskopavanjima u Saloni, što se dijelom može pripisati i smjeni na vlasti. Kada je 1835. cara Franju naslijedio sin Ferdinand potpora su izgubili provincijalni projekti poput Steinbüchelova u Dalmaciji, protiv kojega rade prefekt Dvorske knjižnice Dietrichstein i njegov pomoćnik Arneht. Usp. F. Bulić 1925, str. 144; HBL 1993, str. 82, 83; M. Špikić 2009, str. 421-431.

46 Zemlja Jakova Vukšića Stipete je na k.č. 3749, usp. N. Cambi 1991, str. 271. O *Aurelianae* i *Tempietto* usp. M. Špikić 2009, str. 425, 426.

na prijevoz. Poiret se bezuspješno žalio. Taj kip s natpisom na postolju *Veneri Victrici* je iz kraja III. stoljeća.<sup>47</sup>

Čobarnić naručuje prvi geodetski snimak Salone, a radi ga 1835. geodet Antonio Putti. To je posljednji plan koji je naručila Dvorska kancelarija na temelju prijedloga rukovoditelja iskapanja. Na Puttijevu planu prikazani su ostaci antičkih građevina vidljivi na površini zemlje. U Čobarnićevo vrijeme nastao je i prvi službeni inventar muzejskih predmeta (*Inventario degli oggetti del Museo di Spalato fatto nell'anno 1835*). Pri izradi pomažu R. Martini i mladi F. Carrara, a predmeti su popisani prema antikvarnim načelima Steinbüchelova Kabineta.<sup>48</sup>

### Francesco Carrara

Svećenik Francesco Carrara<sup>49</sup> (Split, 1812. - Venecija, 1854.) pokreće zastala terenska istraživanja. Od 1842. nalazi se na mjestu ravnatelja solinskih iskopina (privremeni konzervator splitskoga Muzeja i starina). Njegovim nastojanjem odobrio je novi car Ferdinand I. u rujnu 1844. nastavak stalne financijske pomoći za iskapanja. Istraživanjima je rukovodio Carrara od 1845. do 1849., a dr. Franjo Bratanić, kirurg i ravnatelj splitske bolnice, popratio ih je ilustracijama i nacrtima. Godine 1845. Carrara dobiva dopuštenje da u Muzej premjesti trideset pet nadgrobni i povijesnih kamenih rimskih natpisa te pet plitkih reljefa koji su uzidani u predvorju trošne nadbiskupske palače, što je bio dio njegove konzervatorske djelatnosti.<sup>50</sup>

Godine 1847. imenovan je ravnateljem Muzeja<sup>51</sup> te tada u dopisu upućenom splitskome Općinskom poglavarstvu predočava žalosno stanje arheoloških spomenika koje je



Slika 14  
Francesco Carrara

zatekao. Muzejska zbirka i knjige smješteni u zgradi stare gimnazije (današnja Galerija Vidović) bili su nagomilani u neprikladnoj, vlažnoj prostoriji gdje propadaju i kameni predmeti, a osobito knjige. Poslije kolekcionarske arheologije, Carrara je predstavnik suvremene znanosti te je s novom metodologijom napravio velik iskorak u otkrivanju Salone. Zanimao ga je grad u povijesnom i prostornom kontekstu. Utvrdio je perimetar antičkih zidina i gradska vrata

47 O *Veneri Victrici* usp. N. Cambi 2005, 153-154, sl. 227. Drugom je prilikom Čobarnić intervenirao kod popravka urušenoga postolja sfinge na Peristilu čime je izbjegnuto njezino propadanje. Čobarnić odobrava gradnju kuće Dimitrović na obali, koja pokriva dio južnoga zida Palače i bazu antičkoga stupa. Značajan je slučaj iz 1832. kad je Ravnateljstvo Muzeja izvijestilo Okružnom poglavarstvu o nekim opasnim oštećenjima Eskulapova hrama (Krstionice). Tada Čobarnić predlaže da bi konačno trebalo srušiti »onaj nezgrapni zvonik« na krovu Krstionice jer je oštećuje. Radilo se o jedinstvenom, jednom od najstarijih srednjovjekovnih zvonika u našoj zemlji. Takav konzervatorski pristup bio je u skladu s klasicističkim duhom vremena, koje nema obzira za neantičke spomenike. Usp. C. Fisković 1975, str. 26; D. Kečkemet 1993, str. 54.

48 F. Buškariol 1988a, str. 276; F. Carrara 1850, str. 110; N. Cambi 1991, str. 171, 172; M. Špikić 2009, str. 423-426. Čobarnić je zapamćen po panegiričkim prigodnicama spjevanima za razne moćnike. Zlatnom medaljom za znanost je nagrađen 1849. kada je sastavio odu novom caru Franji Josipu I.

49 Rodom je Splitsčanin, potomak talijanske obitelji koja se u XVIII. stoljeću doselila iz Bergama. Gimnaziju je završio u Splitu, a bogosloviju u Zadru. Od 1836. studira arheologiju i povijest u crkvenom redu Augustineum u Beču, a bogosloviju je doktorirao u Padovi 1842. Bio je uvažen u europskim znanstvenim krugovima sredinom XIX. stoljeća. Svake godine neko vrijeme provodi na bečkom dvoru gdje njeguje kontakte s uglednim osobama, ministrima. Oduševljeno priča o Saloni i drugim kulturnim temama iz Dalmacije. Usp. A. Duplanić - R. Tomić 2004, str. 104; C. Fisković 1972, str. 336, 337.

50 Općinsko je upraviteljstvo 20. siječnja 1845. izdalo svoju konzervatorsku naredbu koja se odnosila na imanja u solinskoj i splitskoj okolici. Zabranjuje se rušenje i raznašanje starinskih zgrada, stupova i uopće građevinskih starina kao i preobličavanje vanjskog izgleda svih tih zgrada. Ako netko namjerava graditi na mjestu gdje smatra da nema starina, mora prijaviti svoju nakanu Okružnom poglavarstvu koje će narediti za to određenom činovniku da ispita mjesto gradnje. Svaki prekršaj te naredbe kažnjavao se, a ona je objavljena na hrvatskom i na talijanskom službenom jeziku u crkvama na tri pjevane mise u tri nedjelje zaredom. Preveo je vranjički župnik Luka Vušković, a potpisao Vicko Andrić, čija konzervatorska inicijativa, kompetencija i upornost nadmašuju ravnatelje Muzeja u tim godinama. Da se propisani zakon provodio dokazuje primjer iz ljeta 1846. kada je Carrara iskopavao amfiteatar. Vlasnik zemlje je smatrao da mu pripadaju nađeni kameni ulomci, ali u namjeri da ih uzme i uzida u svoju kuću spriječio ga je Petar Barišić, tadašnji čuvar ruševina. Ravnatelju Carrari je pisao na hrvatskom i to je jedan od prvih zapisa o solinskim ruševinama na našem jeziku. Na sličan način je otkriven i klesar Domenik Bertapelle koji je mramorni antički kapitel prenio u Trogir i uporabio na nekom oltaru. Usp. C. Fisković 1975, str. 28-30; D. Kečkemet 1993, str. 56.

51 N. Anzulović 1985, str. 153, 154; N. Cambi 2009, str. 223-235; D. Kečkemet 1993, str. 54.



Slika 15  
Porta Andetria

te najvažnije urbane sadržaje kao što su kazalište, amfiteatar, krstionički kompleks, termalne građevine, nekropole.

Profesor opat Pirona iz Udina piše Carrari 8. siječnja 1848: »Kad sam obišao Salonu 1842. ona je bila prekrivena šikarom i travom i osim ostataka vodovoda gotovo nikakvi drugi ostaci ne ukazuju prolazniku na pokopan grad.«<sup>52</sup> Takvo stanje je zatekao i Carrara prije početka terenskoga istraživanja. Stoga je smatrao nužnim utvrditi cjelokupni prostor Salone i odrediti njezin oblik. Nije bio poznat izgled grada jer ostaci vidljivi na površini nisu bili dovoljni da prati perimetar zidina. Carrara je pošao najispravnijim metodološkim putem. Zidine su ga navodile na ostale sadržaje, a vrata u tim zidinama ukazala su na gradske ulice koje su išle do glavnih objekata.<sup>53</sup> Gotovo nigdje nije kopao do samoga temelja, osim na sjeveroistočnom kutu, uz *Porta Andetria*. Na taj je način radio na čitavoj sjevernoj i zapadnoj strani grada. Na južnoj ga je zaustavilo mjesto gdje bedemi nestaju u moru i močvarni teren rijeke Jadra, dok se na istoku pružao carski put prema Klisu, što je također onemogućavalo istraživanja.

Zato su mnogi dijelovi perimetra ostali neistraženi te ih je samo mjestimično pratio i povezivao ih na planu da bi dobio prsten gradskih bedema.<sup>54</sup>

Izmjerene su dimenzije Salone. Opseg prstena zidina iznosi 4077 m, a površina je 720.000 m<sup>2</sup>. Dužina grada u smjeru istok-zapad je 1593 m, a širina 705 m u smjeru sjever-jug. Na perimetru Salone otkriveno je ukupno 88 četvrtastih kula, a na njih su kasnije prislonjene trokutaste prizme radi bolje obrane: »Otkrivenih je kula ukupno 88, a od kojih su 43 na prvoj sjevernoj strani, 5 na prvoj zapadnoj, 27 na drugoj sjevernoj, 4 na drugoj zapadnoj; na jugu ih ima 5, a na istoku 4. ...S kula koje su opasavale zidine nije se moglo braniti čelo drugih, susjednih, jer je pred pročeljem svake kule ostajao mrtvi kut u kojem su napadači mogli djelovati na sigurnom. (...) Na pročelja većine četvrtastih, ali nepravilnog rasporeda, prislanjale su bez ikakvog povezivanja trokutaste prizme s obložnim zidanjem, bez nagiba ili suženih prostora. (...) Na završetku fortifikacijskih radova još se vidi na sjeveru jarak, kontraškarp i nasip, ali bez ičeg posebnog.«<sup>55</sup>

52 F. Carrara 1850, str. 107.

53 N. Cambi 1991, str. 453; F. Carrara 1850, str. 113.

54 N. Cambi 2009, str. 227; N. Cambi 1991, str. 453, F. Oreb 1984, str. 25; F. Buškariol 1988a, str. 276.

55 F. Carrara 1850, str. 117, 124; N. Cambi 2009, str. 227.,



Salonitanske zidine, a posebno bastioni, zaokupljale su Carraru. Gusto nanizanim kulama s trokutastim vrhovima, osobito na sjevernim zidinama, nastojao je dokazati salonitansko prvenstvo u fortifikacijskoj arhitekturi V. stoljeća. O vremenu nastanka prizmi na kulama duž sjevernog perimetra Carrara piše: »Jedan fagment natpisa - nađen 12. ožujka 1846. kod Porta Suburbia, na zapadnoj strani antičkog kruga zidina, iako manjkav i oštećen, jasno je otkrivao starost prizmi... Natpis čitan na ovaj način: "Salvis Dominis Nostris Theodosio... Cunctasque Turres... Res Munimento Civitatis... Agens Vices Eminentissimi Viri..." pokazuje jasno da je gradske obrambene kule obnovio privremeni vikar prefekta pretorija čije ime jednako kao i ime suvladara cara nedostaje za vrijeme nekog Teodozija. I to vrijeme, između 423. i 462, jasno određuje starost spominjanih prizmi. Spominje se da je Konstancije u ratu protiv Gota dao kopati jarak vrlo široko na sjevernoj strani, između stijena i gomila kamenja.«<sup>56</sup>

Na četiri mjesta perimetra Carrara je definirao gradska vrata. Dao im je imena koja su se zadržala do danas: »Otkopavajući zidine otkrio sam četvora vrata: prva na istoku, najveća vanjska blizu sjeveroistočnog kuta antičkog perimetra, druga na sjeveru između 36. i 37. kule prve strane na sjeveru, treća na prvoj strani na zapadu te četvrta, najveća unutrašnja s dvije bočne osmerokutne kule usred otkrivenog perimetra, Prije 1846. nije bilo poznato da postoje prva troja vrata, četvrta (*Cesarea*, op.a.) su se vidjela zbog vidnog prekida zida i tragova kula. Da bi ih razlikovali možemo ih nazvati posebnim imenom: prva *Andetria* jer su se nalazila nasuprot tvrđavi *Andetrium*, druga *Capraria*, po brdu koje stoji iznad njih, treća *Suburbia* jer su vodila u predgrađe; posljednja *Cesarea* zbog veličine i raskoši. (...) Četvrta (*Cesarea*, op.a.) su vrata nađena kod je otkriven cjelokupni perimetar, *Porta Cesarea* koja su, kako sam već rekao, na početku izgledala kao prekid zida. Da bi očistio kamenje koje se tu skupljalo stoljećima i da bi ih se ogolilo do pločnika, upotrijebio sam u 4 dana (21, 23, 23, i 26. ožujka 1846.) pedeset pet radnih dana kopanja i pedeset dva radna dana prenošenja.(...) Gore je bio vodovod čije sam mnogobrojne ostatke otkrio, i jedan rezervoar lijevo od vrata. Samo ova vrata imaju propugnakul protiv iznenad-

nih napada (Vegecije, *De re militari*, IV, 4. Glavna unutarnja vrata Salone slična su onima iz Rima Sv. Sebastijana, Sv. Lorenza.) Spuštajući se niže rustičnim stepenicama pojavljuju se stupovi koji se dižu na pločniku, poput ogromnog četvrtastog kamenja u Pompejima i jedan veliki stalaktit.«<sup>57</sup>

Iznad *Porta Cesarea* pronađeni su ostaci vodovoda, a pokraj njih i ostaci nimfeja. Dijelovi vodovoda otkriveni su na nekoliko mjesta oko *Porta Capraria*, maloga ulaza u sjevernom dijelu zidina, zatvaranoga željeznim kopcima ili pak rešetkom koja pada. Ostatka vodovoda bilo je i oko *Porta Andetria*.<sup>58</sup> Carrara spominje novi nalaz vodovoda godine 1846. na parceli južno od amfiteatra. Vjerojatno je to dio istoga kanala, ponovno otkrivena 1892., zapravo odvodnoga kanala za koji Bulić pretpostavlja da je odvodio vodu iz amfiteatra.<sup>59</sup>

Salonitanski amfiteatar je godine 1647. dao porušiti mletački providur Leonardo Foscolo. Samo dijelovi su bili vidljivi na površini kada je Carrara počeo iskopavati na južnoj strani njegove elipse. Iskopavalo se od 1846. do 1850. te je otkrivena arena, manja vrata na jugu te veliki ulaz s pilonima i svodovima na istoku. Uklonjena zemlja se odlagala na najbližu parcelu istočno od amfiteatra. Od pilona je sačuvana samo polovica, a trebalo ih je biti trideset četiri, kako kasnije izvještava Bulić. Tu su još i stube, hodnici, vomitorij te dvadeset šest lukova, od čega devet cijelih i sedamnaest napola srušenih. Pokazao se i dio podzemnoga prolaza koji vodi iz arene na jug, gdje je u blizini ležao Prijapov torzo.<sup>60</sup>

Sa sjeverne strane ceste za Trogir, na lokalitetu Glavičine, Carrara od 1849. do 1850. istražuje rimski teatar. Pod velikim nanosom kamenja naslutio je kazalište iako je vidljive ostatke već prije razrušio neki seljak oko 1832. Blizu spremnika nekoga većeg vodovoda, otkrivena još tijekom iskapanja 1848., Carrara sada otkopava istočni dio teatra. Zemljani materijal odlaže na zapadne dijelove građevine, ali ni istočni dio tom prilikom nije očišćen do temelja. Ta iskopavanja su osim arhitektonskih ostataka iznjedrila i tri natpisa,<sup>61</sup> a na dnu vanjskoga portikata nađena je komična maska izrađena od mramora.<sup>62</sup>

Carrara je prvi otkrio lokalitet Sedam lukova.<sup>63</sup> Također je istraživao ostatke građevina zapadno od *Porta Cesarea*

56 F. Carrara 1850, str. 127, 194, 129, 130; N. Cambi 2009, str. 227.

57 F. Carrara 1850, str. 141-143.

58 F. Carrara 1850, str. 125, 163.

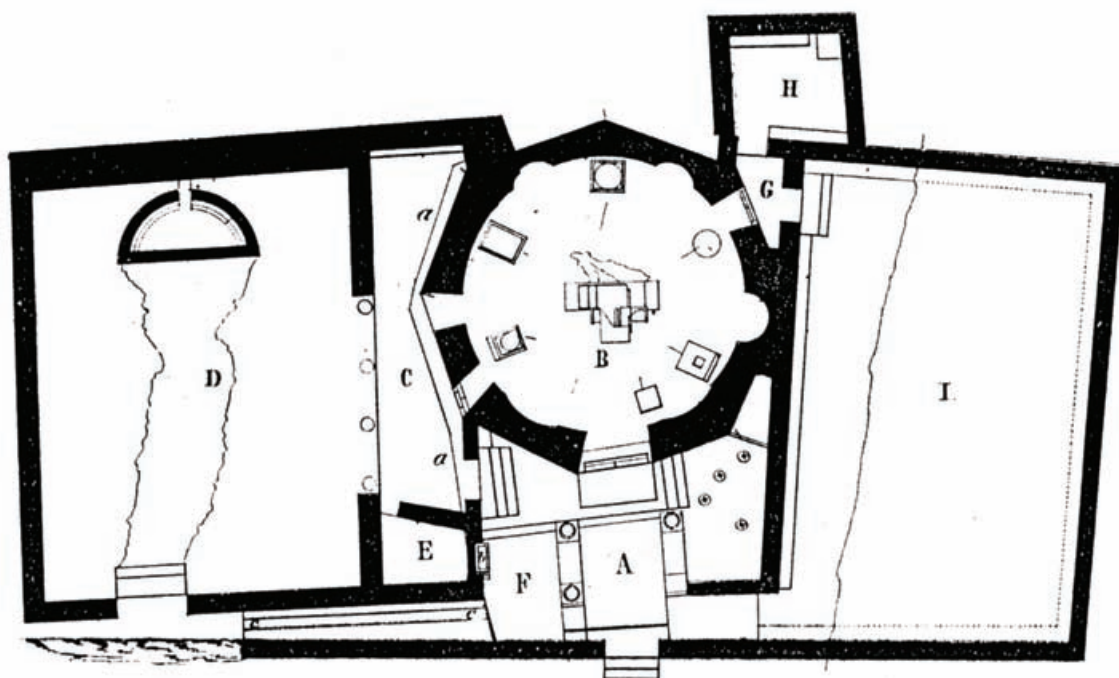
59 Kanal iz 1892. je na k.č. 4094, usp. F. Buškariol 1988a, str. 297 i F. Bulić 1892, str. 84.

60 F. Carrara 1850, str. 162-163; F. Bulić 1986, str. 71-73.

61 F. Buškariol 1988a, str. 277.

62 F. Carrara 1850, str. 196, 197.

63 F. Buškariol 1988a, str. 276, 277. Carrara smatra da se radi o dijelu vodovoda, dok Dyggve kasnije misli da su to ostaci lučkoga skladišta čemu u prilog idu i nalazi amfora iz 1883.; usp. F. Carrara 1850, str. 186.



Slika 16  
 Francesco Carrara, Crtež krstioničkoga sklopa salonitanske katedrale

za koje je nagađao da se radi o termama. Tu su otkrivene »goleme dimenzije vanjskog zida, veliki kanal za vodu koji se proteže duž sjeverne i zapadne strane, u koji se izljevaju kanali za distribuciju«. <sup>64</sup>

Na lokalitetu kasnije otkrivenoga episkopalnog kompleksa još su 1846. bili vinogradi u kojima su stršali zidovi što ih je narod nazivao Šuplja crkva. To se ime izgubilo kad je Carrara u ožujku 1846. otkrio krstionicu »nepravilnog vanjskog osmerokutnog oblika, iznutra okrugle i, kako izgleda, sa svodom. Lice zida bilo je s unutrašnje i vanjske strane obloženo bijelim grčkim mramorom, isto kao i pod gdje je bijeli lijepo povezan s drugim vrijednim mramorom kao što su verde antico, obični zeleni, šareni, parski, porfir, pa čak i onaj poput granita. U središtu bazen obložen bijelim mramorom u koji vode dvije stepenice od istog mramora.« <sup>65</sup> Pored krstionice pronalazi čuveni, kasnije potpuno uništeni, mozaik s dva jelena i stihovima iz 41. psalma: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad Te Deus.* <sup>66</sup> U blizini je ranije pronađen kip Jupitera na tronu bez glave te glava Flore. <sup>67</sup>

Tijekom 1848. poduzeo je zaštitna iskapanja oko »sarkofaga« s reljefnim prikazima Heraklovih pothvata između potoka Slano i Blandište. U bečkom Carskom muzeju vidio je kopiju od gipsa što ga je ponukalo da taj lokalitet uredi za posjetitelje. Zidove oko »sarkofaga« koji nisu bili otkopani do temelja trebalo je otkriti, stoga je »dao da se sve okolo otkopa i tako uredi da u budućnosti ostane otkriven kao ukras spomenika«. <sup>68</sup>

Na zapadnoj nekropoli Carrara istražuje na sličan način kao i Lanza 1820-ih godina, tj. periodično traži natpise, od 1844. do 1848. Tu je također započeo otkopavati vidljive ostatke murazza, u sklopu čega je od zemlje očistio dio nekropole. Tada je otkupio dio grobišta, kasnije nazvan *Hortus Metrodori*, površine 82 m<sup>2</sup> u kojem je smješteno nekoliko sarkofaga. Sve je opasao zidom s dvije strane i ostavio otkriveno, »za radoznalost putnika«, uredivši time prvi arheološki park u Saloni. <sup>69</sup> Taj teren se nalazi uz tada glavnu a danas lokalnu cestu, stiješnjen između modernih građevina i poljoprivrednog zemljišta: »Zbog toga sam usredotočio pažnju na nekoliko ostataka kiklopskog

64 F. Carrara 1850, str. 185; N. Cambi 2009, str. 231.

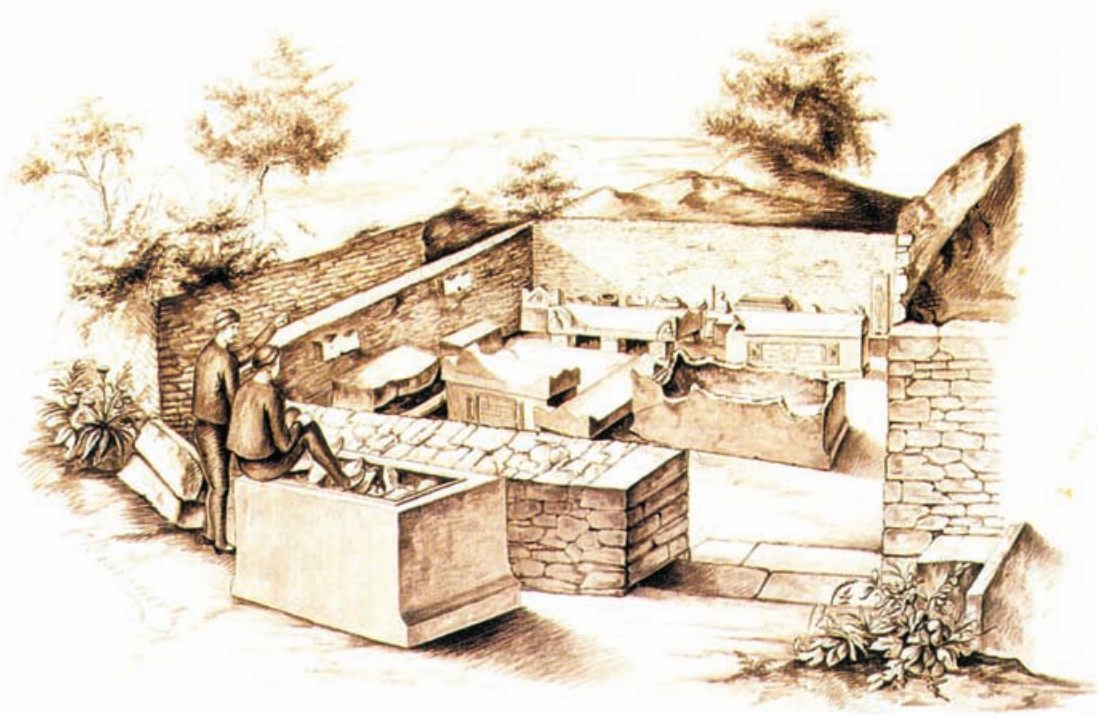
65 F. Carrara 1850, str. 161; N. Cambi 1991, str. 454; F. Bulić 1984, str. 94-95.

66 F. Carrara 1850, str. 173, 175, 179.

67 F. Carrara 1850, str. 162-163.

68 F. Carrara 1850, str. 183-184.

69 F. Bulić 1986, str. 60; F. Buškariol 1988a, str. 282.



Slika 17  
Franjo Bratanić, *Hortus Metrodori*, 1848.



Slika 18  
Franjo Bratanić, *Salonitanski spomenici*, 1850.

70 F. Carrara 1850, str. 180, 181.

zida, koji odgovaraju kolnom putu za Kaštela i Trogir, i nisam se prevario... Najveći je broj (sarkofaga) u obliku sanduka s poklopcem na dvije vode i akroterijima u kutovima koji su iskićeni bizarnim ukrasima... Da bih povećao broj spomenika koji bude znatizelju i prizivaju tolike posjetitelje u Salonu, a da bih ih na zgodan način očuvao, kupio sam komad tog terena. Ostatak, nakon što sam izvadio spomenike, pokrio sam zemljom. Na kupljenom dijelu, odmah uz kraljevsku cestu tako da se može lijepo promatrati, postavio sam, osim tri groba i četiri sarkofaga sačuvana na svom mjestu, još neke fragmente urni za kosti i arhitektonske ukrase, zatim antičke skulpture – što može ostati izloženo bez ikakvog straha.«<sup>70</sup>

Uz prometnicu prema Trogiru Carrara je godine 1848. pratio protezanje murazza. Napravio je niz sonde počevši od gradskoga perimetra pa do Stačuna u Sućurcu. Zaključio je da cesta, nekropola i murazzo do potoka Blandišta imaju jedan raspored, a dalje drugi: »Taj kiklopski zid ide uz ivicu rimske antičke ceste nad kojom su Francuzi, po Marmontovoj naredbi, otvorili 1808. sada kraljevsku cestu. (...) I zapravo od točke u kojoj se zid odvaja od peri-

metra Salone do one u kojoj se gubi u potoku Blandište nalazi se sjeverno od njega antičko groblje, a na jugu cesta. Od Blandišta do Stačuna nekropola se pojavljuje na jugu, a cesta na sjeveru. Tu promjenu rasporeda pokazali su mnogi probni iskopi (načinio sam ih tijekom cijelog lipnja) od perimetra zapadno od Salone do mauzoleja... Vidi se više od 300 rupa ne manjih od jedne kvadratne teze, dubokih od 4 do 12 stopa. One se lako objašnjavaju na temelju suprotnosti koju stvaraju dvije linije zida koje dodiruju potok Blandište.<sup>71</sup>

Iste godine izveo je pokusna iskapanja i na Manastirima otkrivši nekoliko sarkofaga i grobova.

Carrara je bio ponosan na svoj topografski plan Salone na kojem je po prvi put bio ucrtan tada utvrđen perimetar grada s brojnim kulama i gradskim vratima te ostali rezultati njegovih istraživanja.<sup>72</sup> Izuzetno obrazovan, istančanoga duha, marljivo i savjesno je obavljao počasnu dužnost upravitelja Muzeja i znatno unaprijedio arheološku znanost XIX. stoljeća.<sup>73</sup>

### Sebastijan Giovannizio

Carrarin nasljednik, Sebastijan Giovannizio ili Giovinnizio (Split, 1806. - Split, 1867.) bio je na čelu Muzeja od 1853. do 1858. Tada se uglavnom vodi prepiska s nadležnim institucijama oko smještaja Muzeja i muzejskih zbirki koje se u to vrijeme preseljavaju u dvije crkvice na Peristilu.<sup>74</sup> U razdoblju od 1821. do 1856. arheologijom se sa strukovne i administrativne strane bavio Ured političkih okružja (Capitanio circolare) u Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru. Taj ured je posredovao između Muzeja i nadležnih institucija u Beču, najčešće Ministarstva prosvjete. Od 1856. do 1898. svi arheološki poslovi pripadali su djelokrugu Središnjem povjerenstvu za istraživanje i čuvanje umjetničkih i povijesnih spomenika u Beču (Zentralkommission zur Erforschung und Erhaltung der kunst und historischen Denkmale). Povjerenstvo je izdavalo svoju publikaciju Mittheilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale, u kojoj su tiskani i radovi o Saloni.<sup>75</sup>

71 N. Cambi 1991, str. 455; F. Carrara 1850, str. 185.

72 F. Carrara 1850, str. 116, 117; N. Cambi 2009, str. 227. Kako se u javnosti nastojalo osporiti tu prikazane rezultate njegova rada, godine 1849. osnovana je tehnička komisija, imenovana od Ministarstvo prosvjete, koja je razmatrala sve do tada izrađene planove. On se buni jer je Francesco Lanza dao da se njegova, Carrarina istraživanja, unesu u plan koji je 1846. za Lanzu izradio geometar Borri, prije nego što je Carrara uopće započeo iskapanja. Lanzina podvala nije uspjela jer je Borri svjedočio u Carrarinu korist. Plan koji je predočio Carrara, plan iskapanja za godinu 1846., izradio je carsko-kraljevski poručnik i instruktor kadeta Sigismund Tobias von Hohendorf, a prilagodio ga je inženjerijski kapetan von Conrad. Carrara je arheologiju Carla Lanze ocijenio diletantskom i okarakterizirao je više štetnom nego korisnom za Salonu. Sličan stav je ponovio 1843. u tršćanskom listu La Favilla, a to je pogađalo Lanzina sina Francesca koji braneći oca još oštrije napada Carraru. Naglasak je stavio na očev pionirski pothvat u Saloni i članstva u brojnim europskim akademijama. Zbog Carrarina protivljenja rušenju kućica pred Palačom i čišćenju podruma Vicko Andrić je u tom sukobu stao na Lanzinu stranu pa je svoje snimke termi nađenih 1821. dao F. Lanzi, a za Carraru kaže da nije uspio obogatiti Muzej osim za nekoliko pogrebnih urni. Prigovara i zbog dimnjaka na Carrarinoj kući kraj Krstionice koji zakriva i crni južni vijenac te isklesane ukrase Jupiterova hrama (Krstionice). Ravnatelj Carskoga muzeja u Beču vitez Joseph Arneht zbog stalnih Lanzinih novinskih kritika dolazi 1849. provjeriti stanje u Saloni. Nezadovoljan pretjeranim troškovima i postignutim rezultatima prekida iskapanja. Kritiku je iznio u bečkoj Gazzeta di Vienna 31. prosinca 1850. Usp. D. Kečkemet 1993, str. 54, 55. »Znatni uspjeh njegova rada uzvilita ne malu četu njegovih zavidnika, da mu zasluženu slavu unište ili barem oslabe. Prvaci na tom poprištu bijahu: Alfons de Frisiani, vojn. kapetan, italijanac, nikakova arheol. znanja; dobro poznati zadir-kivalac Franjo Lanza, arheolog na glasu ali iz mržnje, što on ne bijaše dobio Carrarino sielo; i Vicko Andrić, valjan inžinir, a nikakav arheolog. God. 1849. optužen kao državni izdajnik, bude iznenada sbačen s učiteljske stolice, na kojoj je sjedio u filozofičkom zavodu. Ode iz Spljeta u Beč, da svoju nevinost dokaže; ali uz ondašnja burna vremena sav trud mu badava. Slab u zdravlju g. 1852. zahvali se na časti muzeal. čuvara, te iz Spljeta prodje u Mletke, gdje napokon 1853. bje mu podijeljena učit. stolica na velikoj gimnaziji kod sv. Kate. Umre u Mletcih 29. siečnja 1854. u 43. Godini.« Usp. Š. Ljubić 1886, str. 12, 13.

73 Njegovi dopisi, traženja, izvještaji, puni želje da unaprijedi Muzej i arheološku znanost općenito, nisu bili prihvaćeni nego su se razbijali o neprobojni zid birokratskih shvaćanja. Usp. novom, svježem i naprednijem duhu koji se odmah nakon njegova dolaska osjetio u radu Muzeja, on doživljava potpuno nerazumijevanje vlasti i komplete nekih građana. To ga je toliko ogorčilo da napušta Muzej i Split te odlazi u mirovinu već teško načeta zdravlja. Sljedeće godine, 1854., umire u Veneciji potpuno osiromašen. Carrara je bio član Britanske arheološke asocijacije i Numizmatičkoga društva u Londonu, Arheološkoga instituta u Rimu i u Ateni, Orijentalnoga društva u Parizu i dr. Usp. N. Anzulović 1985, str. 154; D. Kečkemet 1993, str. 54; F. Bulić 1925, str. 113, 114; D. Kečkemet 1993, str. 54; N. Cambi 1991, str. 454; F. Carrara 1850, str. 99, 157; C. Fisković 1972, str. 336. Carrarina djela o Saloni: Topografia e scavi di Salona, Trieste 1850; Sopra alcuni diplomi militari romani (u Gazzeta di Zara 1844, 34-45); Dei scavi di Salona, Padova 1846 (Estratto dal Giornale Euganeo a. IV); Risposta dell' articolo: Gli scavi di Salona (La Dalmazia 1846, 185); Intorno agli scavi di Salona (La Dalmazia 1847, 384); Antichità di Salona (u Atti del Congresso archeologico di Venezia 1847); Dei scavi di Salona nel 1848 (u Wiener Denkmalschriften, 1851, vol. 2, 1); Topografia dei scavi di Salona, Trieste 1850; Dei scavi di Salona nel 1850 (u Abhandlungen der böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften V. Folge VII. Bd. 1852). Sam je smatrao najboljim radovima o Saloni do 1850.: Gli scavi di Salona di Alf. Frisani (list La Dalmazia, br. 18 i 42, 1846); Doveroso tributo di un figlio, del dott. Francesco Lanza, Torino 1846; Abate Francesco Carrara di Spalato di V. Andrich (dodatak iz Osservatore Triestino, br. 292, 1849); Risposta all' articolo della Gazzeta di Zara n. 2 del 3 gennaio 1850, al signor amico Giuseppe Grubissich di V. Andrich.

74 Rad ravnatelja Giovannizija, također svećenika a inače profesora matematike, jedva je zamjetljiv u muzejskom arhivu. Usp. AMS 2000, str. 96; N. Anzulović 1985, str. 155; F. Bulić 1925, str. 119, 120, 144.

75 F. Bulić 1925, str. 147.

## Šime Ljubić

Arheolog i povjesničar Šime Ljubić (Stari Grad, 24. svibnja 1822. - Stari Grad, 19. listopada 1896.) bio je na čelu Muzeja od 1858. do 1863.<sup>76</sup> Već 1858. napušta Split i radi u Veneciji pa u Osijeku te u Rijeci. Cijelo to vrijeme on je nominalno ravnatelj splitskoga Muzeja koji je bio potpuno zapušten i čija su se zbirke tada nalazile u trošim kapelicama sv. Barbare (srušena 1880.) i sv. Roka na Peristilu.<sup>77</sup>

Utemeljenjem Jugoslavenske akademije u Zagrebu 1867. Franjo Rački izabire Ljubića u prvih dvadeset članova, kada on postaje i ravnatelj Arheološkoga muzeja u Zagrebu. Tada je on za zagrebački Muzej nabavio kolekciju mramornih spomenika splitskoga starinara V. Solitra, nađenih u Saloni.<sup>78</sup>

U Saloni je iskopavao na Manastirinama tražeći crkvu sv. Stjepana u kojoj su pokapani hrvatski kraljevi. Vlasnik te zemlje Luka Gašpić godine 1859. tu je pronašao, jedan do drugoga, dva poznata sarkofaga: sarkofag Hipolita i Fedre i sarkofag Dobroga pastira. Za nevelik iznos kupio ih je splitski odvjetnik Rossignoli, a zatim ih godine 1872. prodao Muzeju.<sup>79</sup> U poznim godinama Ljubić je sudjelovao na Prvom međunarodnom kongresu kršćanskih arheologa koji se održao na Manastirinama. Predsjedao je sekciji o ranosrednjovjekovnim spomenicima Dalmacije. Za svoj cjelokupni znanstveni rad dobio je niz domaćih i stranih odlikovanja i počasti. Godine 1875. odlikovan je Re-



Slika 19  
Šime Ljubić

dom talijanske krune čime postaje Cavaliere dell'Ordine Equestre della Corona d'Italia, a dobio je i Medalju za umjetnost i znanost od cara Franje Josipa I.<sup>80</sup>

76 Ljubić je završio bogosloviju 1846. u Zadru te se iste godine zaredio u rodnom Starom Gradu gdje je neko vrijeme držao privatnu gimnaziju, a u preporodnom zanosu 1848. utemeljio čitaonicu pod Jelačićevim pokroviteljstvom. Isticao se člancima u kojima zagovara uvođenje hrvatskoga jezika pa je zbog toga otpušten iz službe te je pod stalnom prismotrom premještan po srednjodalmatinskim otocima gdje je učiteljevao. Ljubav za povijest kod Ljubića pobudio je rođak mu i sugrađanin Petar Nisiteo (1774. - 1866.), autor članka *Varia lezioni di due lapidi e opinione degli scavi di Salona (La Dalmazia, 1846.)*. Nisiteo je imao zbirke Bratanićevih crteža solinskih natpisa koje je poklonio Mommsenu kada je ovaj 1862. posjetio Hrvatsku. Imao je i zbirku ilirskih novaca te drugih predmeta skupljenih u Starome Gradu, a ta je zbirka danas u zagrebačkome Arheološkom muzeju. Ljubić za vrijeme političkoga progona obrađuje Nisiteovu zbirku novca iz čega nastaje *Starodalmatinsko penesozlovlje (Arhiv za poveisticu jugoslavensku II, Zagreb 1852.)*. Profesorom jezika, povijesti i zemljopisa Ljubić postaje u Beču na višim naukama za historiju i epigrafiju, kamo je bio pošao 1855. Po povratku je predavao na gimnaziji u Splitu i postao ravnateljem Arheološkoga muzeja 1858. Tadija Smičiklas, Ljubićev biograf, svjedoči kako to imenovanje »ogorči tamošnje mračnjake i glupake, te ne nalazeći javnog uzroka udare tajnom klevetom i potvorama...» Napokon morade on mjeseca studenog 1858. u Beč, da pravicu traži.« Usp. T. Luetić 2001, str. 221.

77 U Veneciji je radio u tamošnjem Arhivu pune tri godine kao pomoćnik ravnatelja. Za to vrijeme nastaje njegovih deset »svezaka Listine o odnošnjim između južnog slavenstva i Mletačke republike kao i Commissiones et relationes Venetae«. Usp. N. Anzulović 1985, str. 155; F. Bulić 1925, str. 121, 125; T. Luetić 2001, str. 253; M. Zaninović 1996, str. 56, 57.

78 Godine 1878. osniva Hrvatsko arheološko društvo, čime je Kukuljevićevo Društvo za jugoslavensku poviesticu i starine iz 1850. preobraženo, te sužava svoje djelovanje samo na arheologiju. Godine 1879. utemeljio je specijalizirani Vjesnik arheološkoga društva, tj. Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva, koji je postojao već od 1870. pod imenom Vjestnik Narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu, a 1958. postaje Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu. Vjesnik pod njegovim uredništvom izlazi 14 godišta, do 1892. kada ga preuzima Josip Brunšmid. Ljubić je iskopavao japodski lokalitet u Prozoru kod Otočca te antičke sarkofage u Sisku. Usp. T. Luetić 2001, str. 250-253; M. Zaninović 1996, str. 56, 57.

79 Ljubić je zaveden Borgežičevim pričanjem (*Ilyricum Sacrum I, 455*) tražio crkvu sv. Stjepana. Usp. F. Bulić 1986, str. 153. Sarkofag Hipolita i Fedre je oštećen pri vađenju, odbijena je glava treće osobe s lijeva te je ukradena. Bulić kaže da ga je vidio čitava dok je još ležao u rupi na samom lokalitetu 1870./71. To vjerojatno znači da ga odvjetnik kojemu je prodan nije odvezio u Split već je sarkofag po vađenju odmah odnesen u lapidarij Muzeja. Usp. F. Bulić 1986, str. 154.

80 Autor je Pregleda Hrvatske poviesti iz 1864. koju posvećuje Račkome i Mommsenu. Značajan je znanstveni ugled uživao Theodor Mommsen (1817. - 1903.), njemački povjesničar, arheolog i političar koji je na Berlinskoj akademiji 1847. pokrenuo veliku zbirku rimskih natpisa *Corpus Inscriptionum Latinarum*, skupljenih s područja čitavoga Rimskog carstva. Osobno je, kao i kroz mnoge druge zemlje, proputovao 1862. Dalmacijom prepisujući natpise. Obišao je gradove uz obalu, ali i Zagoru, putujući uglavnom pješice, »torbakom o ramenu«, u kojem je nosio »scripta i škede«, od župnika do župnika, od samostana do samostana. Usp. N. Anzulović 1985, str. 155; F. Bulić 1925, str. 121, 125; T. Luetić 2001, str. 253; M. Zaninović 1996, str. 56, 57.



Slika 20  
Portret carice Plautile iz zbirke V. Solitra  
(Arheološki muzej u Zagrebu)

### Francesco Lanza

Francesco Lanza (Split, 1808. - Santa Maria della Rovere, 1892.), sin Carla Lanze, upravlja Muzejem od 1863. do 1872.<sup>81</sup>

Novom ravnatelju Muzeja zbirke je predao<sup>82</sup> u ime Ljubica ravnatelj splitske Gimnazije prof. Luka Svilović. Lanza su, kao i mnoge ravnatelje, pratili problemi oko iskopavanja u Solinu i smještaja spomenika, primjerice selidba muzejskih predmeta po raznim skladištima te spor sa Ženskom pučkom školom oko dobivanja više mjesta za rad. Od 1870. muzejska zbirka je vraćena u svoju zgradu gdje je ostala do 1920. Neki spomenici su se nalazili u prizemlju kuće G. Grisogona, koja je zatim bila Morpurgo, a na čijim temeljima je kasnije izgrađena Gimnazija.<sup>83</sup>

U Lanzino vrijeme otkriveno je šesnaest sarkofaga na istoimenom lokalitetu. Slučajno ih je našao neki seljak



Slika 21  
Francesco Lanza

1871. na dubini od 2,5 m, u blizini potoka Kapljuča, zvanoga i Šalinov potok. Sarkofazi su u nizu dugom 43 m, a ograđeni su suhozidom. Na susjednim parcelama pruža se ostali dio rimske nekropole koji kasnije istražuje Bulić.<sup>84</sup> Lanza ubicira kamenolom iz kojega je vađen kamen za gradnju murazza i datira ga u grčko razdoblje ubicirajući jadransku Herakleju u Saloni.<sup>85</sup> Posebno se posvetio

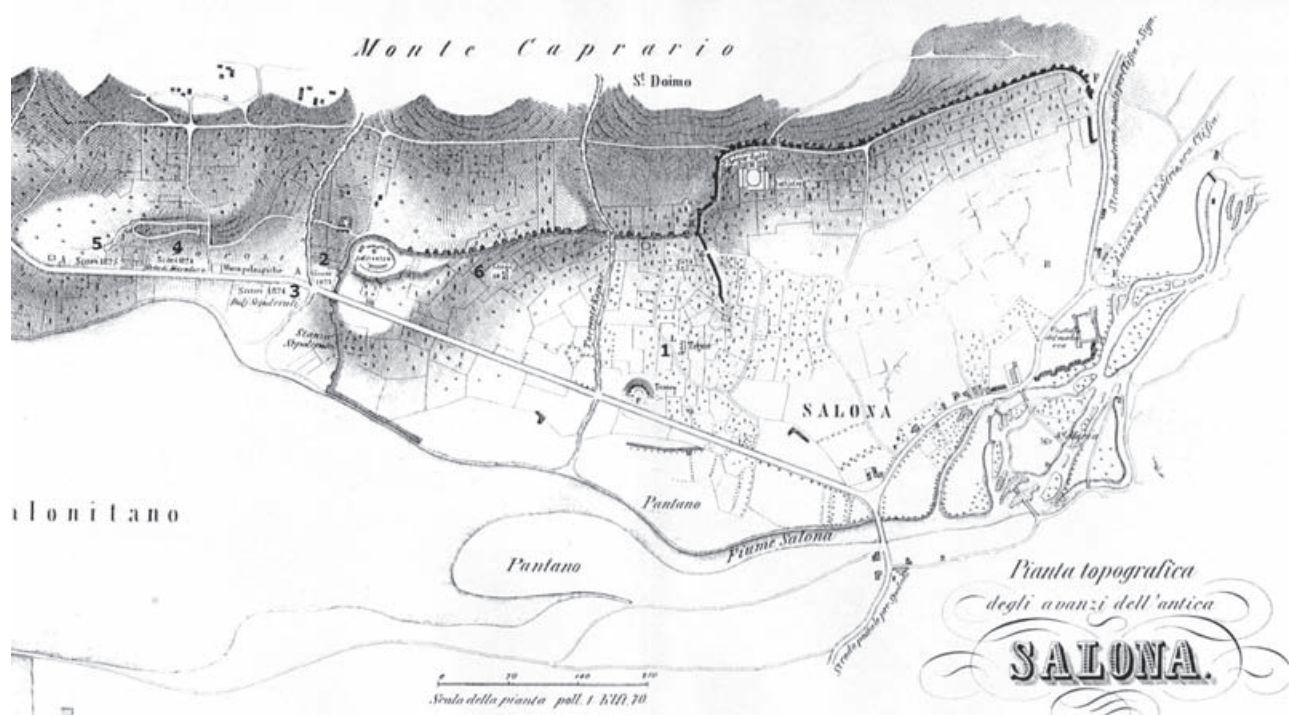
81 Francesco je pohađao je splitsko sjemenište i novoosnovanu gimnaziju do 1822., a potom je studirao filozofiju i medicinu u Padovi, Paviji i Beču. Stekavši doktorate iz oba smjera, radio je kao liječnik u Splitu, Opuzenu i Herceg Novom. Od 1849. predaje prirodopis i seosko gospodarstvo u zadarskom Liceju, a od 1853. te predmete predaje i u splitskoj Gimnaziji, uključujući povijest, zemljopis i fiziku. Kratko se bavio i politikom u Splitu; izabran je za načelnika, a prije nego se proslavio kao arheolog Lanza je sa svojim prirodoslovnim djelom proputovao Europu kao član splitskoga Poljoprivrednog društva. Usp. A. Duplančić - Lj. Kraljević 1988, str. 153-164; Š. Peričić 1980.

82 Lanza je od 9. siječnja 1867. na konzervatorskoj dužnosti naslijedio Vicka Andrića s kojim nije uvijek bio u dobrim odnosima. Poput svoga oca, i F. Lanza je bio član mnogih društava i akademija kao što su Istituto d'Africa u Parizu, Društvo za jugoslavensku povijest i Società storica iz Koruške. Godine 1865. u Beču mu je dodijeljeno plemstvo i naslov »de Casalanza«. Bio je gimnazijski profesor Frani Buliću, koji ga je 1888. posjetio na njegovom imanju Santa Maria della Rovere pokraj Trevisa, u vili u kojoj je 1797. sklopljen Campoformijski mir. Razlog posjeta bila je nabavka njegove numizmatičke zbirke za Muzej, ali se Bulić vratio neobavljena posla. Nešto od te zbirke uspio je nabaviti Narodni muzej u Zagrebu. Usp. F. Bulić 1925, str. 113; A. Duplančić - Lj. Kraljević 1988, str. 164. Andrić je Lanza podupirao u napadima na Carraru i dao mu svoj topografski plan Salone, ali su se ubrzo razili. Zbog zapuštenosti Muzeja u kojem je Andrić još uvijek imao neke dužnosti, Lanza ga tuži u Beč napadajući tobožnji nemar ostarjeloga vršitelja dužnosti iako je i sam snosio odgovornost. Usp. D. Kečkemet 1993, str. 157, 160-163, 180, 183.

83 N. Anzulović 1985, str. 156; F. Bulić 1925, str. 188.

84 F. Bulić 1986, str. 86.

85 F. Buškariol 1988a, str. 282. O salonitanskoj arheologiji je napisao više rasprava: *Sopra le terme nell' antica Salona* (u *Bulletino dell' Istituto di corrispondenza archeologica Roma* 1837, 131); *Dovero tributo di un figlio*, Torino 1846, gdje brani oca Carla u vezi prvih otkrića u Saloni; *Antiche lapidi salonitane inedite illustrate* I. Ediz. Spalato 1848. te II. Ediz. Zara 1849. Članak *Della topografia dell' antica Salona* (u: *Anali dell' istitutio di corrispondenza archeologica Roma* 1849) car je Ferdinand nagradio velikom zlatnom medaljom za znanost. Članak *Raporto generale sugli scavi di Salona dalla loro prima istituzione sino al giorno d'oggi* (*Anali dell' istitutio di corrispondenza archeologica Roma* 1849.) nalazi se i u knjizi *Monumenti salonitani inediti illustrati con 10 Tavv.* Vienna 1856. Osvrnuo se i na rad svoga prethodnik i rivala u: *Sulla topografia e scavi di Salona dell' Ab. F. Carrara. Confutazione*, Trieste 1850. Knjigu *Monumenti salonitani inediti illustrati con 10 Tavv.* Vienna 1856. car Franjo Josip I. nagradio je velikom zlatnom medaljom za znanost. Ostala Lanzina arheološka djela tiču se Narone, Dioklecijanove palače i predaja o Ilirima. Usp. F. Bulić 1925, str. 113; A. Duplančić - Lj. Kraljević 1988, str. 162.



Slika 22  
Plan Salone (po Francescu Lanzi)

objavljivanju rezultata prvih istraživanja Salone koje je proveo njegov otac Carlo Lanza, prvi ravnatelj Muzeja.

### Ivan Dević

Kanonik Ivan Dević (Split, 1830. - Split, 1906.) postaje »provisorio conservatore« početkom 1872. te je već 18. studenoga iste godine predao dužnost novom upravitelju Mihovilu Glaviniću.<sup>86</sup> Dva poznata sarkofaga, Dobroga pastira te Hipolita i Fedre, nabavljeni su za splitski Muzej u Devičevo vrijeme, 1872., te ih je opisao A. Conze. Kanonik je najpoznatiji zbog polemike s Bulićem oko problematike moćiju sv. Dujma i apostolskoga podrijetla splitske Crkve gdje brani tradiciju i legendarnu predaju nasuprot znanstvenim dokazima Bulićevih istraživanja. Godine 1890. Dević je pronašao izgubljeni rukopis Evangeliarum Spalatense iz VI.-VIII. stoljeća.<sup>87</sup>

### Mihovil Glavinić

Mihovil Glavinić (Makarska, 1833. - Zadar, 1898.) bio je ravnatelj Muzeja i konzervator od 1873. do 1883.<sup>88</sup>

Kako je vlasnik zemljišta na Manastirinama i dalje uništavao lokalitet gdje su pronađeni sarkofazi Dobroga pastira te Hipolita i Fedre, arheolog Conze te arhitekti Hauser i Niemann svojim autoritetom zauzeli su se za nastavak arheoloških istraživanja. Zemljište je uzeto u najam te je Glavinić počeo iskopavati ranokršćansku baziliku. Tijekom rada često se savjetovao s Mommsenom, vrsnim filologom, koji je skupio sve salonitanske natpise za Corpus (CIL). Kada je otkrio natpis na poklopcu sarkofaga u bazilici, Glavinić izjavljuje kako ga samo dva čovjeka na svijetu mogu protumačiti, Theodor Mommsen i Léon Regnier iz Francuskoga instituta, što je zabilježio francuski novinar i publicist Charles Yriarte prisutan u tom trenutku. Otkri-

<sup>86</sup> AMS 2000, str. 99; N. Anzulović 1985, str. 157; F. Bulić 1925, str. 197. O nabavci Lanzine zbirka usp. BASD 1895, str. 196.

<sup>87</sup> Dević je prošao karijeru profesora, biskupskoga kancelara, upravitelja gimnazije, školskoga nadzornika i katedralnoga župnika. Na bečkom sveučilištu se osposobio za gimnazijskoga profesora. Za kanonika splitskoga Stolnog kaptola imenovan je 1878., za kaptolskoga dekana 1895., a čast papinskoga premeta dodijeljena mu je 1904. Usp. HBL 1993, str. 350, 351.

<sup>88</sup> Klasičnu je filologiju studirao u Dubrovniku i Padovi, a tijekom stručnoga usavršavanja u Berlinu, školske godine 1871./72., pohađa Mommsenova predavanja. Mommsena poznaje još od 1862. kada je ovaj putovao Dalmacijom. Glavinić je bio profesor latinskoga i talijanskoga jezika te ravnatelj splitske Klasične gimnazije kada je postao upravitelj Muzeja.



Slika 23  
Mihovil Glavinić

će toga sarkofaga prikazano je na dva crteža u Yriartevoj knjizi iz godine 1878. Čovjek s bijelim šeširom koji stoji iza Glavinića prepoznaje se kao mladi Frane Bulić. Glavinić je poslao Mommsenu otisak toga natpisa, a Mommsen ga je on razriješio i objavio u časopisu *Ephemeris epigraphica*.<sup>89</sup>

Glavinić se aktivno zauzimao za preuređenje i proširenje muzejskih prostora, osobito biblioteke skućene u vlažnoj prostoriji stare muzejske zgrade. On poklanja iz svoje privatne biblioteke dvadeset osam knjiga. Krajem 1872. knjižnica je posjedovala 301 knjigu u 477 svezaka.<sup>90</sup>

Prilikom radova na željeznici Siverić - Split, godine 1876., otkriveni su i zatim zatrpani ostaci velikoga arhitektonskog sklopa, protumačenoga kao privatne terme. Sa sjeverne strane kompleksa nađena je popločena ulica s pripadnim sistemima kanalizacije, a još sjevernije pet ukopa u amforama unutar nedefiniranoga arhitektonskog sklopa, dijela zapadne nekropole.<sup>91</sup>



Slika 24  
Charles Yriarte, *Istraživanja na Manastirinama, 1878.*

89 F. Bulić 1925, str. 197; A. Duplančić 2008, str. 13, 14; C. Yriarte 1999, str. 158-164.1 158

90 N. Anzulović 1985, str. 161, 162; F. Bulić 1925, str. 186, 207. Za Glavinićeva konzervatorskoga mandata napokon su odbačeni Andrićevi projekti potpune purifikacije splitske jezgre, a time i uklanjanja zvonika sv. Duje te rekonstrukcije Dioklecijanova mauzoleja nadograđivanjem tri nova kata. Tako je odlučeno godine 1873. prigodom posjete Conzea, Niemanna i Hausera koji su raspravljali s mjesnim odborom. Iako je sačuvan zvonik, ipak je prihvaćen plan po kojem se uokolo mauzoleja porušilo srednjovjekovne zgrade. Usp. F. Bulić 1925, str. 186, 207.

91 Terme su na k.č. 4182 i 4184/3. Iskopavanja je vodio, od Glavinića ovlašten, željezničarski inženjer F. Sedmak. Usp. F. Sedmak 1906, str. 46; F. Buškariol 1988a, str. 280; F. Buškariol 1988b, 290.





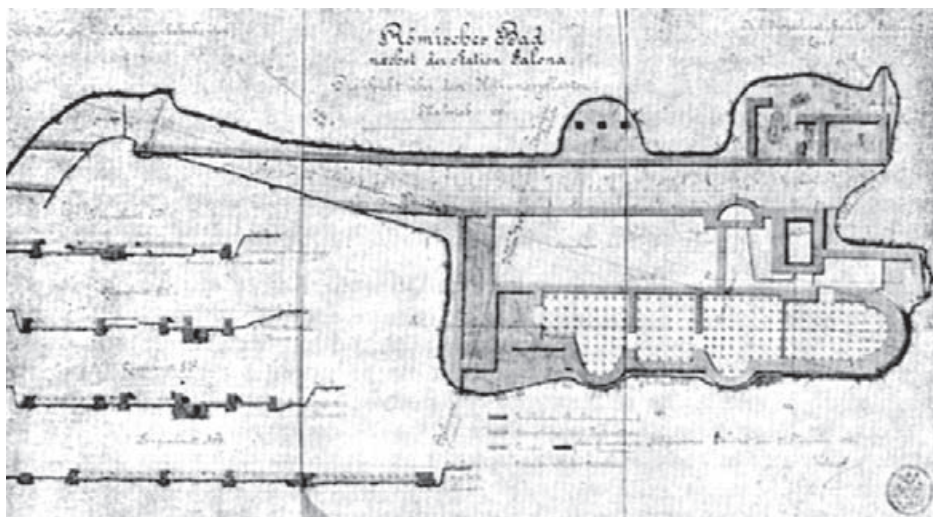
Slika 25

Charles Yriarte, Crtež s istraživanja na Manastirinama, Glavinić i Bulić, 1878.

Glavinić zajedno s rođakom i suradnikom Josipom Alačevićem pokreće muzejski časopis *Bullettino di archeologia e storia dalmata*. Prvi je broj objavljen u siječnju 1878. i u njemu je tiskan program u kojem se časopis stavlja pod Mommsenovo okrilje te zaštitu austrijskih profesora Rudolfa Eitelbergera, Alexandra Conzea i Aloisa Hausera te britanskoga povjesničara Edwarda Freemana.<sup>92</sup>

U *Bullettinu* se redovito iznose rezultati istraživanja u Saloni i na drugim arheološkim nalazištima u Dalmaciji te studije o pojedinim zbirkama i spomenicima. Tako se opisuju iskapanja na Manastirinama, rasprave o kiklopskim zidinama (*murazzo*), opisi grčko-ilirskih novaca iz Muzeja. Glavinić i Alačević zabilježili svoju neuspješnu potragu za mauzolejima na Stačunu u Sućurcu, kada su naišli

92 N. Cambi 1984, str. 34. Do pojave *Bullettina* ravnatelj splitskoga Muzeja svoje su radove objavljivali u raznim novinama, školskim programima i časopisima, među kojima su bili i znanstveni časopisi iz Rima, Beča i Praga. To su: *Bullettino dell'istituto di corrispondenza archeologica* (Rim 1837, 1839), *Annali dell'istituto di corrispondenza archeologica* (Rim 1849), *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien* (Beč 1848), *Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien* (Beč 1851, 1856), *Abhandlungen der königlichen Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften* (Prag 1851-1852), *Mittheilungen der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale* (Beč 1875, 1877, 1878). Usp. A. Duplančić 2008, str. 11-17.



Slika 26  
F. Sedmak, Crtež termi otkrivenih kod željezničke stanice u Solinu, 1876.

na ostatke kule.<sup>93</sup> U blizini, na sućuračkom Sustipanu, postojala je starokršćanska bazilika. Uz nešto crkvenoga posuđa, rimskoga i bizantskoga novca što su ga prikupili amateri, nedaleko od crkve otrivena je i »kamenita ploča s rimskim natpisom« koju Glavinici otkupljuje za Muzej.<sup>94</sup> Blizu lokaliteta Šesnaest sarkofaga, »u onoj zemlji više na istok«, godine 1880. nađen je jedan sarkofag Fl. Juliana *ex pro rectore et ex praepositis*, a po ondašnjem pripovijedanju seljaka moralo ih je biti još na sjever.<sup>95</sup>

### Josip Alačević

Glavinici nasljeđuje Josip Alačević (Makarska, 1826. - Zadar, 1904.), tada savjetnik Okružnoga suda u Splitu i kotarski sudac, koji preuzima upravu Muzeja i uredništvo *Bullettina*. Alačević nastoji afirmirati časopis i stvoriti mu

čvrstu materijalnu bazu, veći krug pretplatnika i znanstveni ugled. Odmah je za suizdavača uzeo don Franu Bulića, ravnatelja splitske Gimnazije, koji samo dva mjeseca poslije Alačevića preuzima upravu Muzeja, a time i svu brigu oko daljnjega izlaska časopisa. Alačević je istraživao murazzo, kiklopski zid na zapadu Salone, što je objavio u *Bullettinu* zaključivši da nije iz rimskog doba.<sup>96</sup>

### Frane Bulić

Frane Bulić (Vranjic, 1846. - Zagreb, 1934.) radi u Muzeju od 1883. do 1926.<sup>97</sup> Klasičnu je arheologiju studirao u Beču, a njegovo zanimanje za starokršćansku arheologiju započinje nakon posjeta grobu sv. Ćirila u bazilici sv. Klementa u Rimu godine 1881. U tom kontekstu surađuje s tadašnjim autoritetom starokršćanske arheologije Gio-

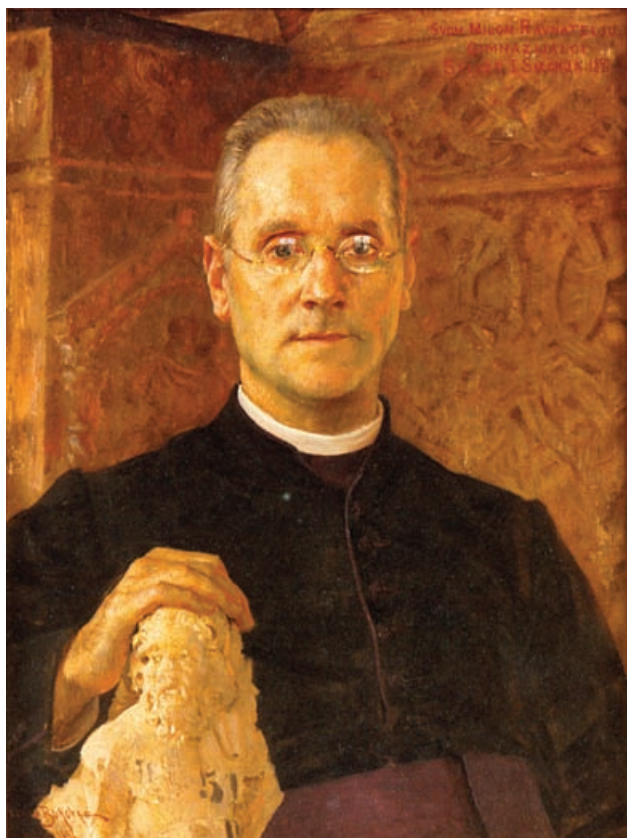
93 F. Buškariol 1988a, str. 282-292.

94 F. Bulić 1925, str. 87; A. Duplančić <2008>, str. 56.

95 Glavinici je bio ugledna osoba svoga vremena. Osim što je bio ravnatelj Muzeja i školski nadzornik, izabran je za člana Arheološkoga instituta u Rimu, *Matrice hrvatske* u Zagrebu te je dobio titulu *commessario* Narodnoga muzeja u Zagrebu. No, ipak izgleda da je umro u bijedi. Usp. N. Anzulović 1985, str. 161, 162.

96 F. Bulić 1925, str. 150, 162.

97 Ovdje će biti obuhvaćeno razdoblje do 1909. kada Bulić završava najopsežnija iskopavanja. Bulić se školovao u glagoljaškom sjemeništu u Priku kod Omiša te u splitskom sjemeništu. Godine 1864. odlazi u Zadar gdje studira teologiju. Klasičnu filologiju i slavistiku upisuje na Sveučilištu u Beču 1869., a profesor arheologije Alexander Conze, kojega se smatra utemeljiteljem arheološke znanosti u Austriji, privolio ga je da s Miklošičeve slavističke katedre prijede na njegovu. Naumio je pripremiti arheologa koji će istraživati u Dalmaciji što je povezano sa zadatkom znanstvene obrade spomenika antičke umjetnosti u austrijskim provincijama koji je Conze dobio od državnoga aparata. Nakon studija Bulić je 1873. pripravnik na talijanskoj Gimnaziji u Splitu, a zatim i profesor na hrvatskoj Gimnaziji u Dubrovniku. Arheološku karijeru započinje sređivanjem gimnazijske numizmatičke zbirke u Dubrovniku 1875. Državni profesorski ispit položio je u Beču 1877./78., a iste godine sudjeluje i na epigrafičkom seminaru Otta Hirschfelda, a tada sluša i klasičnu arheologiju kod Otta Benndorfa, kasnijega direktora Austrijskoga arheološkoga instituta i savjetnika Ministarstva za prosvjetu, kulturu i bogoštovlje. Po povratku iz Beča imenovan je za kotarskoga školskog nadzornika u Zadru. Obilazi sjevernu Dalmaciju i usput skuplja arheološku i epigrafičku građu. Godine 1879. prvi put objavljuje u *Bullettinu* pišući arheološke vijesti iz Zadra, Benkovca, Šibenika i njihovih kotareva. Od 1883. Bulić je ravnatelj splitske Gimnazije i Arheološkoga muzeja, a postao je i konzervator Centralne komisije za I. i II. sekciju na području Splita (*Conservatore dei monumenti antichi di Spalato*) koji je obuhvaćao kotareve Split, Sinj, Imotski, Makarsku, Metković i Hvar. Sljedeće godine, 1884., postaje uz Alačevića suurednikom *Bullettina*. Malo zatim postaje i član Uresnoga povjerenstva splitske Općine koje je vodilo brigu o ujednačenosti stilova pri uređenju grada. Usp. N. Cambi 1984, str. 10-13; N. Cambi 1986, 36.



Slika 27  
Don Frane Bulić

vannijem Battistom de Rossijem, istraživačem rimskih katakombi, te započinje opsežna terenska istraživanja starokršćanskih lokaliteta u Saloni: Manastirina, Marusinca i kompleksa gradskih bazilika.<sup>98</sup> Osim toga provodi manje iskapanja na drugim salonitanskim lokalitetima, a posebno se zalaže za izgradnju nove muzejske zgrade i konzervatorsku djelatnost. Umirovljen je 1926., a na mjestu ravnatelja Muzeja zamjenjuje ga Mihovil Abramić kojemu uređivanje Bulletina prepušta tek 1928. Nakon toga Bulić ostaje aktivan u društvu Bihać, radeći na starohrvatskoj povijesti i spomenicima.

Kod pripreme terenskih istraživanja Bulić od 1883. uvodi novu praksu otkupljivanja zemljišnih parcela za iskopavanje umjesto dotadašnjeg unajmljivanja te potom vraćanja vlasniku. Kada završava svoj zadnji rukopis 1931., istraženo je 100.000 m<sup>2</sup> salonitanskoga zemljišta u državnom vlasništvu pod nadzorom Muzeja sa stalnim čuvarom u Tusculumu. Bulić je tu građevinu na Manastirinama podigao za istraživače i za priručnu biblioteku. Njegova radna soba bila je oslikana pompejskim motivima, a na vanjskim zidovima su ugrađeni ulomci iz Salone i staroga zvonika splitske prvostolnice.

Episkopalni kompleks s dvostrukim bazilikama Bulić je otkupio i iskopavao od 1901. do 1909. Dio zapadne nekropole, tj. lokalitet *Hortus Metrodori* istraživao je 1901., 1909. - 1911., 1914., 1916., te 1925. Amfiteatar iskopava 1901., 1909. i 1910., a ponovno mu se vraća 1917. - 1919. Na salonitanskom teatru radi 1909. istražujući tom prilikom i obližnji hram. U sklopu radova na gradskim bazilikama otkrivene su 1906. terme. *Porta Cesarea* su ponovno očišćena 1908., nakon što su bila zatrpana 1848. Kiklopski zid, tzv. murazzo, istražuje se 1909. i 1910., a na lokalitetu Pet mostova iskopava se povremeno od 1910. do 1914. i opet 1916. te 1917. Baziliku na Kapljuču iskopava 1913. i 1919., a namjesnikovu zgradu, tj. *praetorium*, gdje su nađena tri mozaika, Apolona, Tritona i Orfeja, otkriva 1923./24. Unutar Salone još istražuje i kasnije zdanje Gradinu 1909., 1923., 1924., 1926.<sup>99</sup>

Imenima Manastirine, Mostirine, Manastir, Mostir ili Most dalmatinski su seljaci nazivali ostatke starih samostana, crkava i zgrada uopće, objašnjava Bulić. Još su 1678. starijosjednici pokazivali putopiscima Sponu i Wheleru tri groba, navodno sv. Dujma, Anastazija te Arnira, splitskoga nadbiskupa iz XII. stoljeća. Nad potonjim je podignuta kapelica godine 1695., a greškom je posvećena sv. Dujmu. Tada je na Manastirinama bio vidljiv samo dio zida, tj. južni plato bazilike. Do Bulića se tu radilo uglavnom stihijski i bez plana za konzervaciju, a on, čim je postao ravnatelj, počinje sustavna iskapanja. Od 1883. do 1890. neprekidno istražuje, sam ili uz pomoć nećaka, svećenika Luke Jelića<sup>100</sup> koji mu pomaže

98 »U doba Bulićeva studija u Beču postoje dvije tendencije u razvoju klasične arheologije. Prvi pravac za cilj ima povijest umjetnosti antičkog doba. Potječe od Johanna Joachima Winckelmanna iz XVIII. stoljeća. U XIX. stoljeću nastupa faza tzv. filološke arheologije. Antičkoj umjetnosti pristupa se preko literalnih izvora koji se uspoređuju s rimskim kopijama skulpturai slika, nastalih na temelju grčkih originala. Na taj se način nastoji suptilnim filološko-estetskim analizama doći do autentičnog ikonografskog predloška. Plinije Stariji, Pazuhanije i neki drugi pisci polazna su točka takvih istraživanja. Drugi pravac klasične arheologije teži velikim i brojnim terenskim ekspedicijama kako bi se proširila osnova za proučavanje i poznavanje istraživana doba. Tadašnje velike ekspedicije rade u Halikarnasu, Olimpiji i Pergamonu. Amater Schliemann kopa Hissarlik i Mikenu, Francuzi su na Delosu i u Delfima, Austrijanci u Efezu i Samotraci. Rimski forum se istražuje od 1809, a Pompeji se ponovo otkapaju od 1860.« Usp. N. Cambi, 1986a, str. 36-45; 50, 51.

99 F. Bulić 1986, str. 188.

100 Luka Jelić (Vranjic, 1864. - Kaštel Stari, 1922.) pohađao je Klasičnu gimnaziju u Splitu, a studij bogoslovije u Zadru. U Rimu i Beču nastavio je školovanje i usavršavanje koje je završio doktoratom. Za svećenika je zaređen 1. studenoga 1887. Bio je profesor crkvene povijesti i kanonskoga prava na Bogosloviji u Zadru. Zanimljive su Jelićeve spoznaje o istočnom perimetru Salone i njezinoj luci, a bavio se i salonitanskim natpisima, kronologijom salonitanskih biskupa te salonitanskim mučenicima. Usp. J. Dukić 2009b.



Slika 28  
Prva zgrada Arheološkoga muzeja pored istočnih zidina Dioklecijanove palače (pred Prvi svjetski rat)



Slika 29  
Unutrašnjost Arheološkoga muzeja 1908.



Slika 30  
Don Frane Bulić u radnoj sobi oslikanoj pompejanskim motivima, Tusculum

za vrijeme školskih praznika. Na Manastirinama je 304. pokopan mučenik sv. Dujam, a oko njegova su groba kasnije podizane grobne kapele, sarkofazi i obični grobovi. Malo iza 395. groblje su razorile i opljačkale germanske čete, a na tim ruševinama biskup Gaianus podiže trobrodnu baziliku kojoj je polovinom VI. stoljeća nadograđen kor pjevača (*schola cantorum*) i predvorje (*nartex*). Avari su baziliku uništili u VII. stoljeću, a nakon toga je obnovljen samo prijašnji poprečni brod i preuređen u malu crkvu. U grobnim prostorijama južno od oltara ostala su tijela biskupa Dujma i biskupa Venancija, prenesenoga iz Duvna (Tomislavgrada), te ostalih mučenika. Pronađen je ulomak natpisa sv. Dujma: *Depositio Domnionis ili Domniimartyris IIII Idus Apriles*, zatim ulomak

natpisa biskupa Venancija i petorice mučenika: Antiohijana, Gajana, Telija, Paulinijana, Asterija te natpis biskupa Gajana, Simferija, Hesihija i Septimija đakona. Dosta duboko bila je pohranjena olovna škrinjica s moćima sv. Petra apostola koju je biskupu Simferiju poslao papa iz Rima. U samoj apsidi ispod zida transepta smješten je sarkofag Prima, Dujmova sinovca ili nećaka, čije otkriće je Bulića odvelo u dublje proučavanje martirologije i hagiografije.<sup>101</sup> Sarkofag s natpisom opatice Ivane iz Sirmija Bulić je smatrao zadnjim ukopom na tom groblju datiravši ga između 612. i 615., po čemu je zaključio o godini pada Salone. Na ovom grobištu »pod vedrim nebom« (*sub divo*) pronađeno je oko 160 sarkofaga, od čega 70 čitavih, a natpisa oko 288.<sup>102</sup>

101 »Sarkofag je otkriven već 1892, ali je natpis bio okrenut prema zidanoj bazi triumfalnog luka, a nalazio se otprilike 1,5 metar ispod razine poda crkve. Bulić je instinktivno osjetio da bi se natpis mogao nalaziti na suprotnoj strani pa je dao probušiti rupu kroz spomenuti zid temelja, zatim je provukao zapaljenu voštanicu i ugledao riječ MARTORES.« Usp. N. Cambi 1986, str. 46.

102 F. Bulić 1986, str. 132, 140-144, 174; F. Bulić 1925, str. 168, 196, 200; F. Bulić 1986, str. 132, 140-144, 174; N. Cambi 1984, str. 16.



Slika 31  
Manastirine

Nakon uspješnih istraživanja ranokršćanske bazilike na Manastirinama i povećanoga zanimanja javnosti za salonitanske spomenike predloženo je održavanje međunarodnoga kongresa starokršćanskih arheologa u Saloni. Najvažniji događaj za promociju lokaliteta planiran je za rujan 1893., ali odgođen je zbog pojave kolere u Europi. Sljedeće godine, 1894., od 21. do 23. kolovoza, skup je održan u Splitu i Solinu pod imenom Prvi međunarodni kongres starokršćanske arheologije. Bulić je bio potpredsjednik kongresa, a pri organizaciji je pomogao Luka Jelić. Sudionici su upoznati s rezultatima istraživanja Salone, s djelovanjem društva Bihać i s ranosrednjovjekovnim spomenicima koje je otkrilo Hrvatsko starinarsko društvo iz Knina na čelu s Lujom Marunom. Na kongresu je zakazano mjesto sljedećega susreta, u Rimu 1900., a treći skup je održan tek 1932. u Ravenni. Uoči splitskoga kongresa uređuje se knjižnica Muzeja koja se do tada nalazila na tri lokacije u gradu. Bulić tom prigodom objavljuje Vodič po Spljetu i Solinu na hrvatskom i talijanskom jeziku, koji sastavlja s Lukom Jelićem i profesorom Simonom Rutarom,

svojim privremenim asistentom do 1888. Kongres je značio najveću Bulićevu znanstvenu afirmaciju.<sup>103</sup>

Istraživanje lokaliteta Marusincac počelo je otkupljanjem Ivanovog natpisa, »grešnika i nedostojnog svećenika«, čuvara bazilike sv. Anastazija. Njegova obiteljska grobnica i natpis iz godine 603. predzadnji su po vremenu nastanka u Saloni, smatra Bulić. Godine 1890. započinje iskopavanja na Marusincu koja traju do 1898. kada je lokalitet od 4500 m<sup>2</sup> površine pod vinogradima i oranicama država otkupila i obzidala. Kršćanka Asklepija je godine 304. na svojoj zemlji dala pokopati mučenika Anastazija. Poslije je tu bila podignuta bazilika ukrašena mozaicima. U njoj je godine 1898. nađen grčki natpis sv. Menasa koji je bio mučen za vrijeme Dioklecijana nedaleko od Aleksandrije u libijskoj pustinji. Natpis je objavio Bulić, a De Waal potvrđuje da se uistinu radi o štovanju ovoga mučenika u Saloni. Štovanje toga sveca su iz svetišta u Libiji, Abu Menasa, prenijeli trgovci ili hodočasnici u Salonu, a odavde u splitsku Crkvu. Bulić smatra da su s Marusincac i dva sarkofaga, vlasništvo potomaka Conte Capogrossa u Rusinovcu u Kaštel Lukšiću,

103 AMS 1984, str. 87-89; N. Anzulović 1985, str. 174, 175; N. Cambi 1984, str. 36, 37; F. Bulić 1925, str. 198.

jedan s dva Božja jaganjca, a drugi s kršćanskim natpisom protektora Flavija Magnijana.<sup>104</sup>

Nakon istraživanja cemeterijalnih bazilika na Manastirinama i Marusincu don Frane Bulić započinje iskopavanja episkopalnoga kompleksa koji je otkrio Carrara godine 1846. Prvu otkrivenu baziliku nazvao je Gradska bazilika (*Basilica urbana*) ili sjeverna jer se poslije ispоставilo da je dio dvojnoga kompleksa. S obzirom na njezine dimenzije (58 x 28 m), Bulić tvrdi da je veća od svake crkve u Dalmaciji. Prema natpisu s mozaika, nađenom u hodniku koji ide uokolo apside (*deambulatorium*), sagradili su je biskup Simferije i njegov nećak Hezihije početkom V. stoljeća. Južno od nje pronađeni su temelji još dviju bazilika, jedne povrh druge. Stariju od tih Bulić naziva Konstantinova, po natpisu *Const.* s jedne baze stupa. Ona je najstarija od sve tri bazilike, a nastala je na ruševinama poganskih zgrada. Sjeverna bazilika je njezina preslika pa su zbog toga arhitektonskog jedinstva ove crkve prozване *basilicae geminatae*, tj. dvojne bazilike. Slične bazilike poznate su u Akvileji, Trstu, Poreču i Pulji. Nad temeljima južne (Konstantinove) bazilike podignuta je u VI. stoljeću, za vrijeme biskupa Honorija II. čije ime je zapisano na ulomcima mramornih pluteja i imposta kapitela, nova crkva križnoga tlocrta. Njezini podovi, kao i oni krstioničkoga sklopa, bili su ukrašeni mozaicima. Sjeveroistočno od kompleksa bazilikâ otkrivene su gospodarske prostorije za koje je don Frane Bulić smatrao da pripadaju *episcopiumu*.

Pri istraživanju sjeverne bazilike godine 1902. nađen je na dubini od 50 cm ispod oltara dosta oštećeni mozaik s devet muza i pjesnikinjom Sapfo iz II. ili III. stoljeća, a zauzimao je 12 m<sup>2</sup>. Sapfo sjedi u raznobojnom krugu u sredini, ispod festona i natpisa: CA-ΦΩ. Nedaleko od krstionice 1906. otkriven je natpis sv. Vincencija, uklesan na čeverokutnom kamenom pilastru visine 1,08 m. Natpis glasi: †SCS VINCENTIVS, a ispod njega je dugi križ kakvih ima u Saloni u V. i VI. stoljeću.<sup>105</sup>

Najstarije datirani natpis u Saloni pronađen je na mjestu gdje se pretpostavljala grčka akropola Salone, na spoju istočnoga dijela grada i tzv. *Urbs vetus*, kod *Porta*

*Cesarea*. Potječe iz 56. godine prije Krista i spominje Julija Cezara. Sadrži dekret kojim Cezar Isejcima jamči njihova prava koja su izgubili podržavajući Pompeja u građanskom ratu.<sup>106</sup>

Istočno od bazilika don Frane Bulić otkriva velike salonitanske terme gdje je prije iskapanja stršao zid visok 5 m. U očekivanju neke kršćanske građevine Bulić je 1905. počeo čistiti gomilu. Uz samu arhitekturu te tragove žbuke pronalazi nekoliko natpisa, korintski kapitel, prikaz dupina, dijelove mozaika. U termama su također otkrivene dva pilona s uklesanim dugokrakim križevima iz V.-VI. stoljeća. Godine 1911. je u Dresdenu napravljen model rekonstrukcije tih termi po W. Gerberu.<sup>107</sup>

Za istraživanje oko *Porta Caesarea* otkupljeno je 7700 m<sup>2</sup> površine te su vrata otkopavana prema istoku i prema zapadu. Otkriveni pločnik izgleda kao u Pompejskim *Porta Herculana*. Pored vrata pronađen je fragmentarni natpis koji spominje cara Augusta. Zapadno i sjeverno od vrata pokazali su se temelji privatnih zgrada. S izvora rijeke Jadra dolazio je vodovod i ulazio u grad kod istočnih gradskih vrata *Porta Andetria*.<sup>108</sup>

*Porta Suburbana* su prokopana i zasuta, a u razdoblju između 1901. i 1907. Ponovno su pročišćena i nad njima je izgrađen most. Služila su samo za pješake, a spajaju se na put za Manastirine. Na pilonu uz vrata na grčkom je urezano: »Ti, Gospode, pogledaj na nas.« Vjerojatno je to urezao neki vojnik za vrijeme opsade grada. Na sjeveru je, tik uz vrata, četverokutna zgrada, a služila je kao sprema vode iz kanala gradskoga vodovoda koji je tekao po perimetralnim zidinama.<sup>109</sup>

Bulić istražuje zapadnu nekropolu koja se proteže od zapadnih vrata i bedema Salone te ponovno uređuje mali arheološki park na lokaciji *Hortus Metrodori*, koji je Carrara u tu svrhu prethodno otkupio. Toj nekropoli pripadao je sedam metara visok spomenik Pomponije Vere koji je bio ugrađen u zapadne bedeme grada odakle je izvađen i rekonstruiran u vrtu Muzeja.<sup>110</sup>

Nakon što je don Frani Buliću donesen ulomak zabata sa starohrvatskim natpisom kneza Trpimira iz Rižinica, on godine 1894. osniva Bihać, društvo za istraživanje ra-

104 AMS 1984, str. 79-84; F. Bulić 1925, str. 160; F. Bulić 1986, str. 119, 124. O sv. Menasu vidi BASD 1899, BASD 1900, 1901, 1904, 1906, 1908. O sarkofagu iz Lukšića vidi BASD 1878 i CIL III 8742.

105 F. Bulić 1986, str. 95-98, 102, 104, 106, 112; F. Bulić 1925, str. 168.

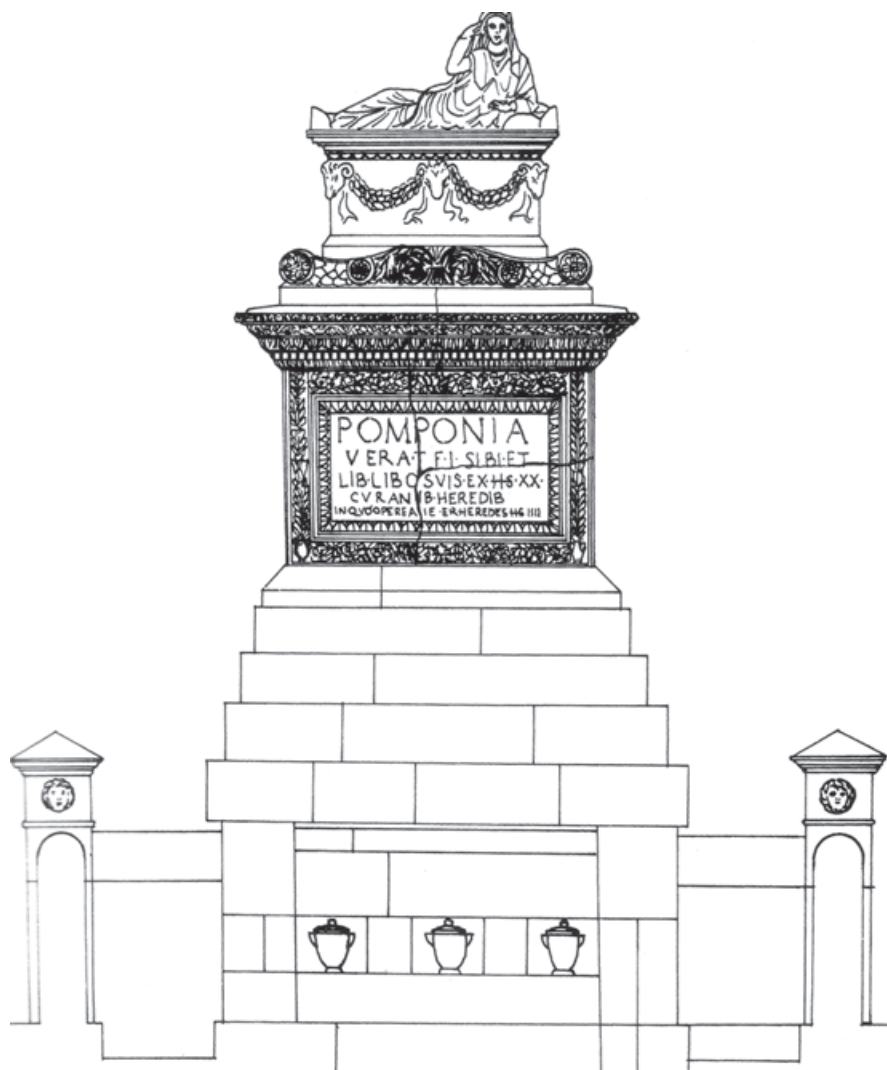
106 F. Bulić 1986, str. 89, 90; Suić 1966, 181-194, gdje je navedena starija literatura.

107 F. Bulić 1986, str. 113-118.

108 F. Bulić 1986, str. 90-92.

109 Slično je nađeno na opeci u Srijemu: »Kriste Gospodine, pomози gradu, odbij Avara i čuvaj Romaniju i onoga koji je ovo napisao, amen.« Usp. F. Bulić 1986, str. 90-92.

110 F. Bulić 1986, str. 59-61; F. Buškariol 1988a, str. 279, 282.



Slika 32  
Crtež nadgrobnoga spomenika Pomponije Vere

nosrednjovjekovne povijesti splitske okolice, i nastavlja iskopavanje toga lokaliteta. U Solinu započinje istraživanje trobrodne bazilika na Otoku 1898. i nalazi fragmente epitafa kraljice Jelene. Proučavanjem natpisa uz pomoć J. Barača i I. Križanića rekonstruira genealogiju hrvatskih kraljeva loze Trpimirovića.<sup>111</sup>

Bulić je razvio suradnju s europskim stručnjacima De Rosijem, Mommsenom, Hirschfeldom i Bormannom iz čega proizlazi tiskanje stotine natpisa iz Salone i okolice u *Corpusu* (CIL III) godine 1902.

Bulić nije vodio tzv. stratigrafska istraživanja. Ta se metoda tek počela naslućivati i razvijati u okviru prapovijesne arheologije. S današnjega stajališta smatra se da zbog toga nije bilo grešaka jer je nanos zemlje u Saloni vrlo tanak i prekan prilikom obrađivanja zemlje pa međusobni odnos dubine predmeta ne znači mnogo. Moglo bi mu se možda zamjeriti što nije vodio dovoljno računa o dokumentaciji nalaza, iako bi uvijek angažirao kvalificiranoga geometra ili arhitekta.<sup>112</sup> Glavni istraživač je rijetko pratio rad radnika na terenu i tek bi povremeno obilazio radove,

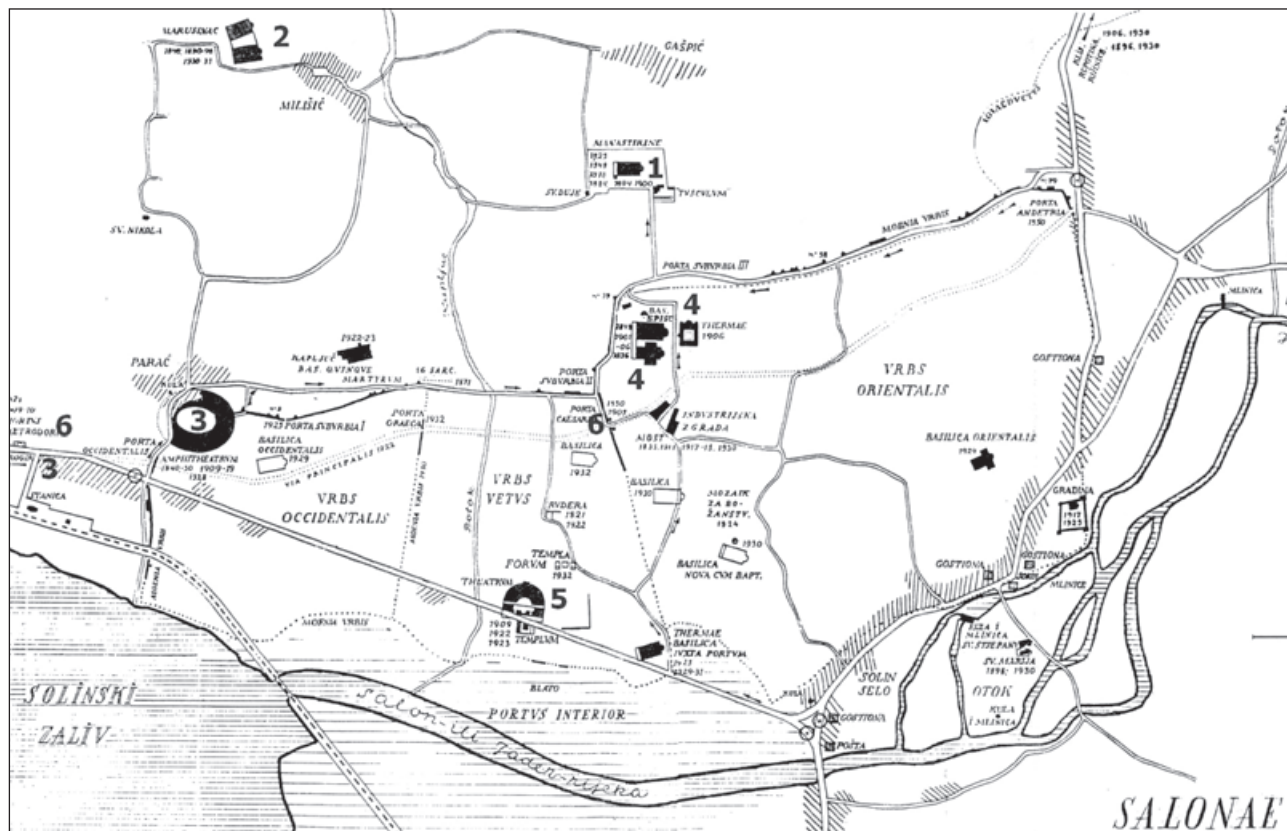
111 N. Anzulović 1986, str. 156; C. Fisković 1986, str. 103-116.

112 Najviše planova salonitanskih spomenika izradio je prof. Ante Bezić, zatim M. Obuljen, J. Koharić i I. Bezić, a pomažu i kipar I. Bulimbašić i inženjer I. Presel. Usp. S. Piplović 1986, str. 225-246.



a kako Bulić nije imao stalnoga pomoćnika nije ni čudno što su istraživanja pružila malo sitnoga materijala poput keramike, stakla, metala. Uočio je da građa koja se nalazi u privatnim rukama ili je pak ugrađena u zgrade u Splitu i Solinu propada, pa ju je često otkupljivao za Muzej.<sup>113</sup>

Europska znanstvena javnost prepoznala je Bulićev rad. Primio je brojna odlikovanja, počasna članstva, imenovan je u mnoge komisije i odbore.<sup>114</sup> Najveća čast mu je ukazana kada je dozvoljeno da se ukopa u preklesani antički sarkofag, smješten u blizini bazilike na Manastirinama.<sup>115</sup>



Slika 33  
Plan Salone (po don Frani Buliću)

113 N. Cambi 1984, 22-26.

114 Bulić u razdoblju od 1883. do 1909. postaje dopisni, počasni ili pravi član mnogobrojnih društava i akademija: Njemačkoga arheološkog društva u Berlinu, Rimu i Ateni, ruskoga Carskog društva Istoriji i drevnosti u Odesi te arheoloških društava u Petrogradu i Moskvi, Papinske rimske akademije za arheologiju, Austrijskoga arheološkog Zavoda, JAZU-a, Numizmatičkoga društva u Beču, Antropološkoga društva u Beču, Akademije u Spoletu, portugalskoga Društva arhitekata i arheologa u Lisabonu, Prehistorijskog odjela Muzeja kraljevine Češke, Bokeljskoga starinarskog društva, Kraljevske akademije za arheologiju u Berlinu. U tom vremenu podijeljene su mi i druge časti. Usp. AMS 1984, str. 76-112.

115 Od trogriških dominikanaca je 1911. otkupio sarkofag s lokaliteta Zvirča, a preklesao ga Pavao Bilinić.

Prevedeni tekst latinskog epitafa: »Tu počiva Frane Bulić, grešnik i nedostojan svećenik. Navršivši peti krug dobnih (50 godina), ovaj grob Frane je naredio sebi podići, čuvajući časne pragove svetih salonitanskih mučenika. Svemoguću Bog koji me stvorio i život mi uzeo, s blagošću neka me primi i čuva za (vječne) radosti. Rođen 4. listopada 1846, preminuo 29. srpnja 1934. Ova grobnica nije namijenjena nasljednicima.« Usp. J. Dukić 2009a.

## Kratice

AMS	= Arheološki muzej Split
BASD	= Bulletino di archeologia e storia dalmata
CIL III	= Corpus Inscriptionum Latinarum, Vol.III, Berlin 1873.
VAHD	= Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku

## Literatura

- M. Abramić 1954 Mihovil Abramić, *Raznesene antičke umjetnine*, *Mogućnosti* 1, br. 4, Split 1954, 242-250.
- AMS 1984 Arheološki muzej Split (uredio Emilio Marin), *Don Frane Bulić. Katalog izložbe*, Split 1984.
- AMS 2000 Arheološki muzej Split (uredio Emilio Marin), *Arheološki muzej Split AD 2000. Spomenica u povodu obnove muzeja, povećavanja njegova izložbenog i radnog prostora i novog stalnog postava o 180. obljetnici*, Split 2000.
- N. Anzulović 1985 Neda Anzulović, *Postanak i razvoj biblioteke Arheološkog muzeja u Splitu*, VAHD 78, Split 1985, 151-213.
- N. Anzulović 1986 Neda Anzulović, *Bulićev udio u objavljivanju nekih značajnih djela iz područja arheologije i kulturne povijesti Dalmacije*, VAHD 79 (Disputationes Salonitanae III. Znanstveni skup u povodu 50. obljetnice smrti don Frane Bulića), Split 1986, 153-169.
- I. Babić 1982/83 Ivo Babić, *Prilog poznavanju povijesti grafičke dokumentacije salonitanskih spomenika*, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 8/9, Zagreb 1982/83, 67-81.
- N. Bezić-Božanić 1986 Nevenka Bezić-Božanić, *Frane Bulić kao konzervator*, VAHD 79 (Disputationes Salonitanae III. Znanstveni skup u povodu 50. obljetnice smrti don Frane Bulića), Split 1986, 57-71.
- D. Božić-Bužančić 1970 Danica Božić-Bužančić, *Počeci zaštite spomenika i sabiranja umjetnina u Dalmaciji*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 18, Split 1970, 145-159.
- F. Bulić 1925 Frane Bulić, *Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij*, *Zbornik Matice hrvatske o tisućoj godišnjici hrvatskoga kraljevstva*, Zagreb 1925, 95-246.
- F. Bulić 1986 Frane Bulić, *Po ruševinama stare Salone*, Split 1986.
- F. Buškariol 1988a Frane Buškariol, *Pregled arheološke topografije Salone*, *Mogućnosti* 36, br. 3-4, Split, 1988, 271-288.
- F. Buškariol 1988b Frane Buškariol, *Fortuna critica*, *Mogućnosti* 36, br. 3-4, Split 1988, 290.
- N. Cambi 1984 Nenad Cambi, *Frane Bulić život i djelo*, Frane Bulić. Izabrani spisi, Split 1984, 7-52.
- N. Cambi 1986 Nenad Cambi, *Frane Bulić kao arheolog*, VAHD 79 (Disputationes Salonitanae III. Znanstveni skup u povodu 50. obljetnice smrti don Frane Bulića), Split 1986, 35-53.
- N. Cambi <1986> Nenad Cambi, *Salona i njene nekropole*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 25, br.12/1985-1986, Zadar 1986, 61-107.

- N. Cambi 1991                      Nenad Cambi, *Antička Salona*, Split 1991.
- N. Cambi 2005                      Nenad Cambi, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split 2005.
- N. Cambi 2009                      Nenad Cambi, *Frane Cararra*, Hrvatska arheologija u XX. stoljeću, Zagreb 2009, 223-235.
- F. Carrara 1852                      Francesco Carrara, *Scavi di Salona nel 1850*, Abhandlungen der bohemischen Gesellschaft der Wissenschaften V. folge VII, Prag 1852.
- F. Carrara 1991                      Francesco Carrara, *Topografija i iskapanja Salone*, Antička Salona, Split 1991, 99-159.
- J. Dukić 2009a                      Josip Dukić, *Od Vranjica do Manastirina*, Solinska kronika 172 (XVI), Solin 15.1.2009, 18-19.
- J. Dukić 2009b                      Josip Dukić, *Don Frane Bulić i don Luka Jelić*, Solinska kronika 182 (XVI), Solin 15.11.2009, 18-19.
- A. Duplančić <2008>              Arsen Duplančić, *Tri srednjovjekovna spomenika iz Kaštela*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 41/2005-2007, Split 2008, 49-67.
- A. Duplančić 2008                      Arsen Duplančić, *Pokretanje časopisa Bullettino di archeologia e storia dalmata i Theodor Mommsen*, VAHD 101, Split 2008, 7-27.
- A. Duplančić - Lj. Kraljević 1988      Arsen Duplančić - Ljubomir Kraljević, *Liječnici Karlo i Franjo Lanza ravnatelji splitskog arheološkog muzeja u 19. stoljeću*, Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae, veterinariae 1-2, Beograd 1988, 153-164.
- A. Duplančić - R. Tomić 2004      Arsen Duplančić - Radoslav Tomić, *Zbirka slika Arheološkog muzeja u Splitu*, Split 2004.
- C. Fisković 1972                      Cvito Fisković, *Nekoliko bilježaka o Zori Dalmatinskoj i Franu Carrari*, Zadarska revija XXI, br. 5, Zadar 1972, 335-345.
- C. Fisković 1975                      Cvito Fisković, *O zaštiti solinskih spomenika početkom XIX stoljeća*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 1, Zagreb 1975, 25-31.
- C. Fisković 1986                      Cvito Fisković, *Povodi i odjeci Bulićeva umirovljenja 1896*, VAHD 79 (Disputationes Salonitanae III. Znanstveni skup u povodu 50. obljetnice smrti don Frane Bulića), Split 1986, 103-138.
- A. Fortis 2004                      Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji*, Split 2004.
- I. L. Garagnin 1995                      Ivan Luka Garagnin (priredila Danica Božić-Bužančić), *Ekonomsko-politička razmišljanja o Dalmaciji*, Split 1995.
- HBL 1993                      Hrvatski biografski leksikon (uredio Trpimir Macan), *Čobarnić, Josip; Dević, Ivan*, 3. sv. Č-D, Zagreb 1993.
- M. Ivanišević 2002                      Milan Ivanišević, *Antica Rediviva*, Longae Saloniae, 1, Split 2002, 643-664.
- J. Jeličić-Radonić 2003              Jasna Jeličić-Radonić, *Reljef s prikazima Heraklovih djela*, Zbornik radova Sveti Kajo, Sveti Kajo 2003, 21-31.
- J. Jeličić-Radonić 2008              Jasna Jeličić-Radonić, *Tragovi carskog kulta u Saloni*, Signa et litterae II. Zbornik projekta Mythos - cultus - imagines deorum, Zagreb 2008, 83-104.

- D. Kečkemet 1993 Duško Kečkemet, *Vicko Andrić, arhitekt i konzervator 1793 - 1866*, Split 1993.
- F. Lanza 1956 Francesco Lanza, *Monumenti Salonitani inediti*, Vienna 1956.
- T. Luetić 2001 Tihana Luetić, *Šime Ljubić kao upravitelj zemaljskog Narodnog muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 19, Zagreb 2001, 215-261.
- Š. Ljubić 1886 Šime Ljubić, *O napretku arheološke znanosti u našoj Hrvatskoj zemlji*, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. LXXX, Zagreb 1886, 148-164.
- F. Oreb 1984 Franko Oreb, *Archaeological Excavations in the Eastern Part of Ancient Salona in 1979*, VAHD 77 (Disputationes Salonitanae II. Znanstveni skup u povodu 100. obljetnice VAHD-a), Split 1984, 25-35.
- I. Pederin 1985 Ivo Pederin, *Franjo I. i počeci antičke arheologije u Hrvatskoj*, VAHD 78, Split 1985, 123-151.
- Š. Peričić 1980 Šime Peričić, *Putovanje dra Lanze Evropom*, Slobodna Dalmacija 10814 (XXXVIII), Split 12.1.1980, 5.
- S. Piplović 1986 Stanko Piplović, *Arhitekti i crtači - suradnici don Frane Bulića*, VAHD 79 (Disputationes Salonitanae III. Znanstveni skup u povodu 50. obljetnice smrti don Frane Bulića), Split 1986, 225-246.
- F. Sedmak 1906 F. Sedmak, *Bagno Romano presso la stazione ferroviaria a Salona, scoperto nell'anno 1876*, BASD 29, Spalato 1906, str. 46.
- M. Suić 1966 Mate Suić, *Marginalije uz issejsko poslanstvo Cezaru*, VAHD 68, Split 1966, 181-194.
- M. Špikić 2006 Marko Špikić, *Anton Steinbüchel i začetak novog doba u proučavanju Dalmatinskih starina*, Kulturna baština 33, Split 2006, 171-186.
- M. Špikić 2007 Marko Špikić, *Carlo Lanza, prvi ravnatelj Arheološkog muzeja u Splitu*, Kulturna baština 34, Split 2007, 373-389.
- M. Špikić 2009 Marko Špikić, *Antikvarno i konzervatorsko djelovanje Josipa Čobarnića*, Ivi Maroeviću baštinici u spomen, 2, Zagreb 2009, 423-433.
- C. Yriarte 1999 Charles Yriarte, *Istra i Dalmacija*, Zagreb 1999.
- M. Zaninović 1996 Marin Zaninović, *Uz 100. obljetnicu smrti don Šime Ljubića*, Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva XXVIII, br. 2, Zagreb 1996, 56-58.

## Summary

Jasna Jeličić-Radonić - Darko Pereža

### **Topography of the Roman Salona (II)**

The 19<sup>th</sup> Century Researchers of Salona

Key words: Salona, 19th century researchers, I. Luka Garagnin, C. Lanza, F. Carrara, F. Lanza, M. Glavinić, Rev. F. Bulić

The first organised researches of Salona were started in the early 19<sup>th</sup> century by establishing the Cabinet for Dalmatia with the Imperial Museum in Vienna, where, like in other European capitals, efforts were made to collect representative pieces of Classical art. Although the Imperial Museum focused on creating of Classical art collections, the very first researchers attempted learning the artefacts of Salona and saving them from destruction. A larger impetus was produced by the personal visit to Salona by the emperor, Franc I, that induced establishing of the Archaeological Museum in Split and planning of the researches of Salona.

The first laws stipulating protection of the cultural heritage established foundations of the archaeological science. In line with the methods of the time, the first Salonitan researchers fully discovered the city walls perimeter and learned the size and the historic framework of the city. Discovered were the monumental Roman structures, marble sculptures and inscriptions, as well as the daily life objects. Besides such particular structures as the theatre or the amphitheatre, researched were also certain parts of the city, such as the episcopal complex or the cemetery basilicas outside the city. In spite of the significant obstacles encountered by the first archaeological steps, such as often relocating of the museum collections and inadequate working spaces, the museum journal, *Bullettino di archaeologia e storia dalmata*, was established. The journal published reports on the researches of Salona and studies written by numerous experts on the worldwide famous monuments of Salona. The researches performed in the 19<sup>th</sup> century make an important segment of the Salonitan history, whereas the then made database of the Salonitan artefacts discovered in various ways and recorded is indispensable in creating the historic and topographic image of Salona, the capital of the Roman province of Dalmatia.